A-144
144

C. II. 321

VASILE SAVEL.

I.

CONTIMPORANII

— SCHIȚE ȘI PORTRETE LITERARE. —

ILARIE CHENDI. EMIL GÂRLEANU. N. IORGA. T. ROBEANU. NARCIS CREȚULESCU. CINCINAT PAVELESCU. P. CERNA. LUDOVIC DAUȘ. D. ANGHEL ȘI ST. O. IOSIF. D. D. PĂTRĂȘCANU. ION CREANGĂ. LITERATURA DIN SPATELE FRONTULUI: SADOVEANU, BELDICEANU, CORNELIU MOLDOVANU. UN FOILETONIST BUCOVINEAN. CONTRA LITERATUREI.

ARAD, 1920.

EDITURA LIBRĂRIEI DIECEZANE

EDITURA „ANCORA" BUCUREȘTI Lei 50

3513

BIBLIOTECA
Uniunii Patrioților Sect. III
Nr. A-144
144

VASILE SAVEL.

I.

CONTIMPORANII

— SCHIȚE ȘI PORTRETE LITERARE. —

ILARIE CHENDI. EMIL GÂRLEANU. N. D. COCEA. T. ROBEANU. NARCIS CREȚULESCU. CINCINAT PAVELESCU. P. CERNA. LUDOVIC DAUȘ. D. ANGHEL ȘI ST. O. IOSIF. D. D. PĂTRĂȘCANU. ION CREANGĂ. LITERATURA DIN SPATELE FRONTULUI: SADOVEANU, BELDICEANU, CORNELIU MOLDOVANU. UN FOILETONIST BUCOVINEAN. CONTRA LITERATUREI.

BIBLIOTECA Constantin ... PERSONALA

ARAD, 1920.
EDITURA LIBRĂRIEI DIECEZANE GR. OR. ROM. ARAD.

CT,II, 321
BIBLIOTECA
JUDEȚEANA
NEAMȚ
Fond „G.T.K."
27.870

ILARIE CHENDI

BIBLIOTECA Constantin Turcu IAȘI PERSONALĂ

ILARIE CHENDI.

Țara noastră, dulcea noastră țară a fost multă vreme Canaanul dorit al fraților noştri de dincolo. Unii ca martiri, alții ca pribegi, foarte puțini din nostalgie au descălecat la noi.

Pe neaşteptate şi pe nesimțite, cum intră furişându-se firele albe printre cele negre într'un războiu, pânza s'a țesut şi ei au devenit trup din trupul alcătuirii noastre sociale, au fost şi sunt pretutindeni unde izvorul curge mai abundent şi unde măririle dau năvală.

In grămada aceasta anonimă, Chendi a fost un specimen unic, o ființă rară, un om ce nu se poate amestecà într'o grămadă. El erà alcătuit din tăiuşuri şi inflexibilități. Plecăciunile şi înjosirile, care sunt zestrea celor mai mulți, el nu le-a cunoscut. Cum îi era fizicul așa îi era şi moralul. O fire ermetic închisă şi arareori plecată spre destăinuiri şi înduioşări: un spirit subteran, de urzitor ce-şi şterge urmele pe unde merge, o energie ce lucrà sub anonimat de cele mai multe ori, o aparență de iezuitism pe care n'o înțeleg şi nu ştiu la ce şcoală a învățat-o sau din ce educație şi frecventări a putut să şi-o însuşească.

Inteligență pătrunzătoare, fără vastul ansamblu de vederi care ar puteà să prindă și să sintetizeze o epocă. Un mare adunător de material cu care s'ar puteà reclădi, dar nu un ziditor. Puterea de creație i-a lipsit, răbdarea picăturei ce cade din strașină spre a găurì o lespede a avut-o însă. Aluviunile ce le adunà, nu știà la un moment dat, ridicând zăgazul să le arunce și să le facă rodnice. Cel ce nu poate creia de cele mai multe ori știe să nege și aproape toată activitatea lui literară, afără de rare și fericite cazuri, a fost o activitate negativă.

Contrar firii fraților lui de dincolo care se străduesc a-și face cât mai multe relații cu putință, el căutà să le înlăture. O atmosferă de dușmănie îi erà trebuincioasă și numai atunci erà fericit când o polemică nouă avea să se ivească la orizont sau când o aureolă se boțeà, datorită penei lui ascuțite, pe fruntea vreunui recunoscut. Aveà ceva din firea vânătorilor pasionați care sătui de vânatul mărunt visează jivinele mari, care au alte arme de apărare decât etern cântătoarea broască ori deapururi neliniștitul epure.

Revistele noastre mari care în lipsă de astfel de jivine periculoase au obiceiul să-și alipească câte un cerber, făceau maicuseamă deliciul lui, și nu odată l-am văzut stând în fața frontispiciului revistelor, privind cu un zâmbet dârz numele celor ce le pășeau pragul, nume ce stau scrise cu litere mari, precum stăteà anticul Cave Canem săpat pe pragul vechilor case din Pompei.

La „Semănătorul“ unde într'un moment dat domnul Iorga stăpâneà, Chendi se simţi exteritorializat, maicuseamă că aci vechea fabulă a ariciului şi sobolului se jucà pentru a cine ştie câtaoară. Ceeace erà mai ciudat însă, e că venirea viitorului desrobitor de neam, cum aveà să fie numit mai târziu de o gazetă din Ardeal domnul Iorga, fusese pusă la cale de insuşi Chendi. Alegerea desigur erà bună, maicuseamă că răposatul „Semănător“ treceà pintr'o criză şi numele ce se afirmau atunci în urma domnilor Coşbuc şi Vlahuţă nu aveau destulă autoritate faţă de public. Trebuià neapărat găsită o emblemă, un steag, un purtător de idei, un semănător de gânduri. Steagul se vede că erà prea mare, semănătorul de idei prea darnic, şi purtătorul de idei prea personal pentru ca să mai rămâie ceva de făcut şi celorlalţi. Populaţia aşà de mică de mai eri a „Semănătorului“, prin această simplă expropriere, căpătase caracterul unei mari proprietăţi şi autohtonii faţă de întinderea acestui latifundiar, începură emigrările.

Chendi cel dintâiu s'a simţit stânjenit şi a plecat. Caracterul de duşmănie personală însă ce a luat-o activitatea lui, nu mi-o pot explicà. „Vieaţa Literară“ apăru şi deatunci dedublându-şi activitatea, adică scriind atât la revista din Bucureşti cât şi la „Tribuna“ din Ardeal, o ploaie de săgeţi necontenită căzu asupra domnului Iorga şi a activităţii sale dela „Semănătorul“.

*

Erà patimă în tot ce făceà, gândurile puţin cernute şi pline de protivnicie i s'au aşternut deatunci. Micimea personalităţilor stăpânì şi mai puternic împotriva tuturor aproape, mintea aceasta aşà de frumoasă totuşi. Ştià să amestece otrava cuvântului, să ascundă mina ce va face explozie între frazele-i liniştile şi domoale, care aveau aveau aerul cel mai binevoitor pentru cel căruia îi erau adresate. In frazele acestea cu două tăiuşuri, cu căpcăni şi cu mine ascunse, ajunsese un adevărat maestru. Aci se vedeà iezuitismul de care vorbeam sub care stă adevăratul gând ascuns, aşá precum stă şarpele ascuns printre flori.

Legăturile lui literare sunt rupte şi el umblă singur, suferă poate, sfidează însă râzând ca un demon şi îşi urmează drumul lui, tare, deapururi neliniştit, părând a se întrebà ce-i va mai aduce viitorul.

Marea personalitate a domnului Iorga a urmat a se afirmà însă, râul cu bogate valuri şi-a urmat cursul lui fără afluentele tributare, fără toate pârâiaşele şi leandrele ce isvorând din el au venit să se reverse şi să se înnece tot în el însuşi. Mulţii voevozi, descălicători, cronicari, copii de casă şi câţi alţii care fusese mobilizaţi la un moment dat din ordinul marelui Taumaturg au dispărut însă din literatura noastră şi trebuie să fim drepţi şi să spunem că nu puţin se datoreşte lui Chendi intrarea în umbră a acestui norod care într'adevăr devenise copleşitor la un moment dat.

Nu numai împotriva domnului Iorga rupeà lănci neastâmpăratul. Alţi cerberi păzeau alte reviste, alte zăgazuri stăteau de strajă la capătul altor curente şi cu aceştia trebuie să se războiască.

Cu lovituri de catapult, ceeace nu erà nevoe, a lovit în domnul Pătraşcu, directorul revistei anonime, ce inventase mijlocul de a fi totdeauna în curent cu data zilei în care apăreà, deşi în fond rămâneà datoare cetitorilor cu câţiva ani, mijloc pe care nebrevetându-l l-a adoptat şi întrebuinţat cu destul succes şi domnul Holban dela „Revista Idealistă“. Cu domnul Densuşianu a mai luptat deasemeni, combătând curentul simbolist, pe care prin contradicţie însă îl protejà cu deosebit elan în persoana lui Ion Minulescu, care scrià la „Vieaţa Literară“ şi care totuşi se găseà parodiat şi combătut în Tribuna. Şi ca să nu mai pomenesc pe mulţi alţii cu care a schimbat amabilităţi voi numi numai pe domnul G. Ibrăileanu, cu care într'adevăr a fost departe de a fi delicat.

*

In toate aceste multe ciocniri, un prea puţin schimb de idei. In rezumat, nu văd ce curent anume susţineà, o eternă contradicţie poate care îi înlesneà să ià poziţie contra tuturora şi în fond să nu susţie nimic.

Un bun şi clar foiletonist deci, un condei alert şi sglobiu ce ştià să nască gâlceavă, un propagandist de frumuseţi literare totuşi.

Aveà calitățile ce i se cer unui scriitor de talent. Prindeá cu uşurință o idee şi ştià să o desvolte, puneà repede degetul pe defectul de armură al cuiva, aveà curajul sa atace şi multă putere incisivă în ceeace se chiamă stilul de polemică modernă.

O vastă activitate necunoscută doarme în infoliile ziarelor de peste munți. Acolo a dus el adevărata lui luptă de termit. Zi cu zi, aplecat pe paginile albe, a scris cu scrisoarea lui măruntă şi ascuțită trimițind de departe articolul ce aveà să făcă senzație, informația ce trebuià să ațâțe, notița ascuțită ce trebuià să rănească. Zâmbetul mefistofelic ce treceà pe buzele lui subțiri când deschideà gazetele venite de dincolo, nimeni nu i-l vedeà, bucuriile ce le-a resimțit pentru munca aceasta necunoscută nimeni n'a putut să i le ştie, precum nimeni nu i-a ştiut durerile şi înfrângerile.

Cu capul sus ridicat sub pălăria-i de muşchetar, silueta lui dârză şi încordată nu trădà decât mândrie şi nemărginită încredere în sine.

Campania pe care ani de-arândul a dus-o prin „Tribuna" având un scop binedefinit şi-a purtat roadele. Partidul național divizat şi pus în fața propriilor lui greşeli şi păcate s'a resimțit adânc de această activitate şi pe când alte nume s'au ridicat el a rămas tot cu zâmbetul lui în umbră.

Sfârşitul acestei mari tragedii a fost însă o impăcare şi cel destinat de ursită să rămâie izolat arămas şi deastădată, ca totdeauna, singur.

Ce-au fost zilele şi nopţile lui de-atunci, nu ştim. Spre ce luceafăr se mai ridicau ochii lui obosiţi şi şovăitori, deasemeni nimeni nu ştie.

Svonuri triste şi nesigure au umblat o vreme, apoi adevărul tragic şi-a făcut loc şi mult temutul în faţa căruia fragedele odrasle ale lui Apollo îşi scoteau de departe pălăria, a rămas mai întâiu ca un mort între vii, absent de toate cele ce-l înconjurau, până n'a mai apărut.

Se ştia că se stinge undeva o minte licăritoare, se vorbia pe şoptite, că un fost tovarăş al vieţii noastre vorbeşte o limbă neînţeleasă şi nepricepută, dar ce se întâmplă într'adevăr cu el, toţi parcă se fereau să spue.

Gestul de pe urmă de liberare pe care l-a făcut, păşind dincolo de hotarul unde ajunsese, n'a mai surprins pe nimeni şi lacrimile târzii ce s'au scurs pe obrajii puţinilor prieteni au avut norocul să se prefacă în amintiri pioase şi înduioşetoare care mişcă inima celor mulţi şi care sunt adevăratul prinos al morţilor iubiţi.

EMIL GÂRLEANU

EMIL GÂRLEANU.

Literatura română a suferit multe pierderi în ultimii ani. Au murit scriitori şi bâtrîni, şi tineri. Dacă moartea celor mai în vârstă ne-a resemnat oarecum, pierderea celor tineri, care erau şi cei mai buni, ne-a revoltat. De ei erau legate speranţe, dela dânşii se aşteptau opere care să fi făcut dovada maturităţii lor literare. Ca pomii tineri au rodit de timpuriu, în grabă, apoi au pălit şi s'au sfîrşit.

Era grabă în munca lor şi acea teamă de necunoscut care pândeşte din umbră. O grabă instinctivă care-i făceà să lucreze repede, să dea forma vesmântului visurilor ce frământă mintea oricărui scriitor.

Chendi, Cerna, Iosif, Gârleanu îşi dorm somnul vecinic, şi întâmplarea i-a adunat pe toţi laolaltă, dincolo de hotarele acestei vieţi. Una lângă alta, în cimitirul dela Belu stau crucile lor ce înseamnă un nume care mie-mi spune atâtea, şi amintirea unuia o evoacă pe a tovarăşului său de luptă.

Îi vâd parcă pe toţi în faţa mea şi mi se pare că stau de vorbă cu fiecare din ei.

Gârleanu a întrat acum în amintirea noastră. Ochii lui mari, negri şi luminoşi de strălucirea ce le-o da culoarea mată a feţei sale, s'au întunecat.

Mai limpede mi se desprinde acuma viaţa lui, în mersul ei grăbit, când vesel, cele mai adesea deprimat, resemnat în cele din urmă de loviturile ce-i veneau din toate părţile, totdeauna însă încrezător în forţele lui şi sigur în cele din urmă de isbândă.

Vom lăsa amintirile să vină singure să se aştearnă pe hârtie şi vom schiţa în cele ce urmează în linii largi omul şi opera.

* * *

Puţini scriitori au făcut la noi carieră literară în condiţiile lui Gârleanu. Fostul ofiţer, amator pasionat de artă şi literatură începe prin a deveni bibliofil. Cărţile rari, tablouri şi schiţe, obiecte vechi ce au luat drumul pribegiei după ce le-a plecat stăpânul, pagini pierdute prin rafturile anticarilor, dela înaintaşi literari, care spuneau ceva necunoscut de sufletul lor stins, el le căta cu pasiune şi le colecţiona. Afla de o carte cu însemnări şi adnotări preţioase, el nu avea răgaz până ce nu întra în stăpânirea volumului mult dorit. Devenise un adevărat colecţionar şi astfel, în puţini ani a ştiut a'şi aduna o bibliotecă pe care unii i-o invidiau, în timp ce alţii îi criticau cu asprime această manie de colecţionar.

In timpul acesta, timid, face primii paşi în literatură. Cronici teatrale la ziarul „Evenimentul“ din Iaşi, recenzii literare şi din când în când câte o novelă şi schiţă în bătrâna revista „Arviva“, iscălind *Emilgar*, ca unul, care fiind ofiţer nu-i era îngăduit să-şi pună numele întreg, aşa şi-a început activitatea.

Atrăsese atenţia superiorilor săi, şi cum aceştia considerau aplecările lui spre literatură, ca o abatere dela cele ostăşeşti, memoriile tînărului sublocotenent cu mustaţa neagră ca doi greeri ce stau gata să facă un salt, şi fruntea ovală, mare, s'au resimţit de sigur şi ca prim început, permutarea din Iaşi la Bârlad.

Sufletul lui se forma însă, dragostea ce prinsese de literatură devenea pasiune, creştea şi pe nesimţite aproape, se simţea tot mai puternic atras de fiorii pe care ţi-i dă scrisul şi voluptatea clipei de creaţie, lumea aceia în care fantasticul se îmbină cu realitatea, te înlănţue ca şi lianele, clădind a nouă lume.

La Bârlad se hotărî ce avea să devină Gârleanu. In tovărăşia cîtorva prieteni luă fiinţă *Făt Frumos*, revistă care şi-a avut rolul ei în mişcarea literară de pe vremuri şi care mai târziu a fuzionat cu *Semănatorul*.

Proza lui atrăgea prin corectitudinea stilului şi cercurile literare discutau fiecare novelă a lui. Pe încetul, Gârleanu se impunea publicului. Recunoscut de unii, criticat până la a fi sfîşiat de alţii el nu se descuraja. Critica îl îndirja şi-i

sporea ambiţia, pe care o cunoscuse. Cum nu era îndeajuns de stăpân pe sine, încrezător însă în viitorul ce i se desluşea din neguri în braţele căruia se arunca având singura armă de luptă, condeiul, demisionă din armată şi stabilindu-se în Bucureşti, îngriji de apariţia primului său volum *Bătrînii*, în care evocă lumea de boeri adevăraţi a unei generaţii care se stingea în pragul nouilor prefaceri şi pe care el o cunoscuse aşa de aproape în anii lui de copilărie.

Colaboră la „Semănătorul", îngriji câteva ediţii de clasici, despre care în treacăt fie spus, sunt cele mai bune şi mai conştiincioase din câte s'au făcut până acum la noi.

Ca mijloc de existenţă pentru dânsul şi familia lui, ocupă postul de corector la „Neamul Românesc" al domnului Iorga, unde pe lângă munca migăloasă a corecturei, redacta notiţe, scria articole şi informaţii, cum şi adresele pe benzi pentru abonaţi.

Vorbea de timpul petrecut în apropierea domnului Iorga cu o pietate pe care n'au putut-o şterge prieteniile de mai târziu şi acei, cari pe atunci sau şi mai tărziu, vedeau o primejdie în literatura care-şi căuta subiectele în straturile adânci ale poporului ale cărui energii erau chemate le viaţă.

* * *

Viaţa lui Gârleanu, ca a multor altora ca el, a fost o luptă aprigă, piept la piept, între aspiraţiile sufleteşti şi chinul de apropiatul „a doua

zi". El nu trăia decât din literatură, prin literatură şi pentru literatură. Era silit să scrie, mereu să scrie, mult să scrie pentru multiplele colaborări ce avea. Multe din lucrările lui se resimt de această grabă de a răspunde directorului de revistă sau de ziar, la termenul fixat. Un capitol interesant de psichologie s'ar putea scrie pe această temă. Marile cotidiane au ştiut să şi-l ia colaborator, precum şi revistele şi ziarele de peste munţi unde se făcuse cunoscut.

Viaţa lui, de obicei simplă, se complica atunci când îşi primea onorariile şi nu odată, în jurul mesei de cafenea îl vedeai înconjurat de un adevărat cenaclu literar. Miezul nopţii, adesea îl surprindea povestind aceiaşi amintire, dându-i o nouă variantă; un colorit nou ştia să dea fiecăreia şi se vedea bine că fantazia lui îmbina visul cu realitatea.

Apoi, ca un izolat, cel care n'a ştiut niciodată ce-i singurătatea, la un colţ de masă refăcea o novelă, corecta, adăuga ceva nou la materialul pe care-l împărţea diverselor reviste şi ziare.

Şi mi-se pare ciudat oarecum, că omul acesta care a îndurat umilinţe, care a fost adesea ţinut îndepărtat, dar care în cele din urmă a învins, — volumele lui au cunoscut fiecare mai multe ediţii, — nu lasă să transpire în opera lui revolta şi amărăciunea pe care o manifesta ca om, ci păstrându-şi ascunse micile lui nemulţumiri, ca literat, cu o egală simpatie, îşi di-

secă eroii fiecă sunt din lumea acelor care cuvântă sau din a acelor „care nu cuvîntă".

Descriptiv în *Bătrânii*, fixează o generaţie care dispare odată cu viaţa patriarhală: oameni fără pasiuni, fără preocupările cari nu au ce căuta în lumea lor simplă şi curată. În *Schiţe din Războı* el nu se ridică la acele înălţimi tragice pe care numai războiul le cunoaşte, deşi scrie o frumoasă şi interesantă pagină din viaţa ţărei.

Din acest volumaş o impresie puternică ne lasă paginile din *Jurnalul unui sublocotenent*, impresii ce-şi notează în grabă pe câmpul de luptă un ofiţer, sau *Rănitii,* tristă novelă cu lungul convoi de prizonieri care trec pe câmpii triste, îngheţate ca şi gândul prizonierilor ce abia se mişcau, mulţi din ei iştoviţi, îndreptându-se către ţara în care visau să intre învingători. Sărmane fiinţe omeneşti! . . .

Aş cita o pagină din această novelă plină de frumuseţi literare:

„Dar drumul se îngreuia, ninsoarea se îndesea din ce în ce mai tare şi un vânt aspru începu să sufle dinspre Dunăre, purtând troenile dintr'un loc într'altul, ca pe nişte valuri.

Caii suflau din greu iar oamenii înţepeniţi, cot la cot, păşeau încet, trăgându-şi sufletul ca şi cum se înnăbuşeau. Sprijinindu-se fiecare de celalt, se apucau pe după mijloc, unii de alţii se aplecau ca şi cum ar fi tras la plug şi îşi regulau mersul încordându-se cu toţi deodată.

După două ceasuri, sergentul major Mânciu opri convoiul. Erau toţi. Se ţinuseră bine. Dar pe feţele

unora ninsoarea ingheţase şi din ochii rătăciţi, din răsuflarea grăbită a piepturilor se vedea bine că la a doua postaţă aveau să cadă.

Prizonierii se aşezară jos în zăpadă; unii îşi suflau în mâni să şi le încălzească. Sublocotenentul învineţit de frig, părea că nu mai simte nimic, că nu vede. Imprejurul gîtului, pe fes şi pe umeri, ninsoarea se strînsese într-un strat gros, ca o blană albă, care poate îi ţinea cald. Capitanul bărbos îi vorbea, îl îmbărbăta. Căprarul Păilă se uită la el şi în sufletul lui de om, parcă se făcu un gol.

Ofiţerul turc îşi scoase fără să vrea mâna, vânătă de frig şi o dusă la gură, atunci brigaderul desfăcu coburii, se uită spre Mânciuc şi cum acesta privea într'o parte, se plecă şi-i dete sublocotenentului părechea de mânuşi ce o avea mai mult la el. Ofiţerul le luă, deschise ochii mari, apoi zimbi şi dădu din cap. Puse mănuşile şi rămase iarăşi nemişcat.„

Şi cât de sfâşietor în convoiul acesta al durerii nu apar din zapadă un fes şi o tunică ruptă, sărmane sdrenţe părăsite, ca o prevestire sinistră:

„Prizonierii înţeleseseră: era unul de-ai lor căzut în ajun, sfâşiat de lupi şi un fíor le trecu prin trup. Sublocotenentul ridică ochii şi parcă privirile rămaseră atârnate de bucăţica de haină sdrenţuită de dinţii fiarelor.

De sus din înalt, se auzi un vaer ca o tânguire şi vârtejuri de corbi înpânziră zarea. *„Toţi priviră spre cer.“*

Cu fiecare volum ce face să apară, calităţile lui stilistice se accentuiază. Gârleanu devine un virtuos al formei. *Din lumea celor care nu cuvântă*, e un mic juvaer literar.

O atitudine nu a avut. Avea un cadru cam strâmt şi orizont puţin vast. Un ciselor de luc-

ruri mărunte. Concepţii largi nu întâlnim la el. Silit de împrejurări să-şi firimiţeze activitatea, el nu a avut răgazul, care fecundează lucrarea literară.

O încercare de a da lucrări mai mari, vedem în culegerea de nuvele *Nucul lui Odobac,* în care caută a pătruude adâncul vieţei. Nuvelele „Hambarul“ „Fetiţa Mamei“ „Petrecerea“ ni-l arată ca un bun înţelegător al sufletului ţăranului şi ne relevă ca un bun observator care ştie adânci în suflete. Ironic în „Oratorul“, un biet orator politic care într'aceiaşi seară vorbeşte la două întruniri pro şi contra guvernului, în urma unei greşeli de indicaţie, dar gata să vorbească ori când şi pentru oricine, după cum atârnă mai greu balanţa cu argumentele sunătoare.

Opera lui literară: nuvele, traduceri, ediţii de clasici, e mare faţă de puţinul timp în care i-a fost dat s'o scrie. Un scriitor pe care îl ceteşti cu plăcere, care atrage prin limba literară de o preciziune clasică şi prin acel suflu de bunătate, de compătimire pe care îl are pentru eroii lui, care sunt *oameni.*

* * *

Sufletul şezătorilor literare, Gârleanu a cutreerat ţara în tovărăşia domnului Iorga şi a altora, a fost în Bucovina şi a trecut Carpaţii ca sól al literaturii româneşti, ducând cu el o parte din libertatea la care aspirau fraţii noştrii de dincolo.

Un bun camarad. Îl văd pretutindeni pe unde a trecut, întotdeauna preocupat de zeci de proecte noi, îl aud povestindu-şi subiectul romanelor pe care nu le-a scris niciodată, al pieselor de teatru ce nu aveau să ajungă vreodată la lumina rampei; el anunţă noui reviste, visa curente noui, care aveau să revoluţioneze mişcarea literară.

Revista „Proza“ pe care o scotea la Craiova unde se află ca director al Teatrului Naţional, o deschide sub suggestivul titlu „Singur“. Cel care nu ştia ce înseamnă izolarea, cel veşnic în mişcare, boala îl ţintueşte într'un fotoliu, deschizându-i amurguri spre care se îndreaptă singur şi melancolic, uitat de mulţii prieteni cari se adunau în jurul mesei lui la cafenea în ceasurile târzii de iarnă, când fantastice flori de gheaţă se aşezau pe geamurile vitrinelor dela marile magazine.

N. D. COCEA

N. D. COCEA.

— CÂND A PLECAT DUPĂ BANDITUL PANTELIMON —

Un vânt de nebunie suflă. Muzicile în dezacordul cei mai extraordinar care se poate visa, îşi amestecă melodiile. Tromboanele, ca nişte jucători de rachete exasperaţi care-şi trimit minginile unul altuia, îşi trimit notele peste ziduri, peste garduri, peste case, peste grădini, până ce combatanţii obosiţi, contenesc pentru o clipă, ca să reînceapă iarăşi, spre exasperarea bietelor timpanuri a celor rămaşi în Capitală.

Tuturor acestor note contradictorii, adăugaţi clinchetul necontenit al tramvaelor, strigătele stridente ale vânzătorilor de ziare, îndemnurile colportorilor de tot soiul de obiecte eteroclite, loviturile de casmale a celor ce netezesc drumurile, apelurile dezesperate ale şofeurilor de automobile, conversaţiile anodine ale tuturor burtăverzilor şi întrebaţi-vă ce fel de nervi trebue să aibă un locuitor al Bucureştilor ca să poată rezista la toată această cacofonie de sunete, sbierete, fluere, strigăte, urlete, gemete şi aşa mai departe.

Fireşte dar, că locuitorul Bucureştilor este un tip aparte, care nu poate concepe ce e li-

niştea şi pe care desigur că o tăcere bruscă, produsă prin cine ştie ce întâmplare, l'ar omorî net.

* * *

Nu e de mirare deci ca un bucureştean ireductibil cum e domnul Cocea, pe când alţii caută o vilegiatură unde s'ar putea odihni, el din contra, să viseze o viaţă intensă şi plină de peripeţii.

Iată-l dar ca un alt Stanley, care odinioară la propunerea directorului marelui jurnal New-York Herald de a merge în pădurile Africei ecvatoriale ca să află cu orice preţ pe Livingstone, ca şi el, la propunerea domnului Mille, îşi ia tocul şi carnetul lui de reporter şi porneşte în căutarea banditului Pantelimon, acest ultim vlăstar al unei mari familii dispărute.

Înarmat până în dinţi cu bagajul său de invective contondente, cu tot vocabularul cuvintelor sale incendiare, cu toate argumentele şi arguţiile atâtor frânturi de discursuri pe care le-a ţinut în diverse cluburi socialiste din provincie şi capitală, cu toate reminiscenţele diatribilor de care au abuzat atâţia oratori internaţionali, deci înarmat — ca să zicem aşa — pentru orice eventualitate în contra oricui un arsenal de manlicher-uri, archebuze, trombloane, vincester-uri, browning-uri şi alte instrumente omucide, bravul nostru reporter a pornit fără să mai stea pe gânduri.

Ce-l mână pe el în luptă, în afară de gloria de a pune mâna pe acest fioros bandit, în afară de premiul de cinci sute de lei anunţat de auto-

rităţi şi ceeace ar mai fi putut adăuga munificenţa directorului „Adevărului", confratele nostru nu ne spune.

Unii bănuesc însă alte scopuri, ascunse, şi gurile rele spun că domnu Cocea n'ar fi pornit în fond de cât pentru a propune faimosului bandit un mirific angajament la „Facla", unde desigur c'ar fi o achiziţie minunată şi unde bâta sa transformată în toc, ar deveni o armă într'adevăr redutabilă.

Dar gurile rele vorbesc multe şi mai bine să facem credit domnului Cocea până se va întoarce înapoi şi să rugăm pe Dumnezeu să-l păzească de multele primejdii ce le poate întâlni, mai cu seamă când e vorba să dea ochi cu o fire aşa de irascibilă şi puţin împăciuitoare ca a lui Pantelimon.

Stanley a venit încununat de glorie, să aşteptăm deci cu răbdare şi întoarcerea domnului Cocea.

* * *

Să vedeţi dar ce tumult se va adăuga la acest sgomot infernal care este în Bucureşti, când se va întoarce exploratorul din periculoasa sa expediţie şi ce primire triumfală i-se va pregăti desigur, acestui duşman neîmpăcat al liniştei.

Ca un acaparator al tuturor acestor sgomote disparate, ca un uriaş colector, ca o magică oglindă care adună toate razele, aşa le va aduna şi el venind, le va umfla într'un singur glas, le va creşte până la diapazonul cel mai

înalt care se chiamă omnipotentul glas al *reclamei,* şi le va resfrânge din nou peste Capitală, afirmându-se pe el glasul tuturor glasurilor, svonul tuturor svonurilor, personalitatea tuturor personalităţilor.

—

T. ROBEANU

T. ROBEANU.

— Dr. GEORGE POPOVICI. —

Fără veste, fără nume am să ies din lumea lor,
Nici un ochi de azur n'a plânge nu s'a stinge nici o stea,
Numai poate un glas de clopot a'ncerca o tînguire
Şi un dascăl sur şi gîrbov va rosti un Tatăl Nostru.

(1885) T. Robeanu.

Prin strângerea în volum a poesiilor lui T. Robeanu, s'a săvârşit un act de dreptate nu numai faţă de poetul care se ascundea subt un pseudonim, ci şi faţă de unul dintre însemnaţii bărbaţi politici care a luptat cu dragoste şi pasiune pentru poporul bucovinean, făcând ca prin glasul său cinstit şi drept să răsune în parlamentul austriac un ecou de durere din jalea românimei bucovinene supuse la diferite înfluenţe periculoase şi apăsări cari desnădăjduiau.

Dar influenţele politice ce par a fi aceleaşi pretutindeni, au făcut să nu mai poată fi ales în parlament şi cu inima îndurerată reveni în ţară. Aci s'a prăpădit în urma celei mai grozave tragedii sufleteşti ce şi-ar putea închipui cineva, această fire nobilă şi aleasă.

De sigur că nu la recunoştinţa românilor bucovineni putem aspira pentru acest „asasinat", cum îl numeşte domnul Iorga, chiar redându-le pe dr. George Popovici în volumaşul de poezii al lui T. Robeanu, o pagină a sufletului tînăr al celui ce avea toată pregătirea necesară omului de ştiinţă şi trebuia să ajungă să aibă un rol hotărâtor în desvoltarea noastră culturală.

Nu ştiu ce se va fi ales cu studiile sale despre „Istoria dreptului la Români" şi cine le va fi moştenit.

Dr. George Popovici era un om de acţiune, un luptător, dublat de un poet. Poet liric şi poet epic.

El nu e un pasionat, versul lui nu se revarsă în torente de un lirism covârşitor, ci potrivit firei sale discrete şi gelos parcă pe lume, el îşi învălue simţirea aruncând asupra ei ca o umbră din care răsar scânteeri de poezie, ce lasă să se întrevadă ce ar fi putut scrie acest poet discret.

Când ne gândim că din acel colţ minunat al Bucovinei se iveşte când şi când un cântăreţ, glasul lui ni-i simpatic şi un sentiment de melancolie ne înduioşează, aflând că se mai cântă încă în „dulcea Bucovină."

Glasul lui va cânta drăguţa din „Bolta dela Craiul Negru" şi va evoca în acelaş timp trecutul glorios al pământului său, căci

Suceava e avută în turnuri
Ca muntele bogat în stânci,

Ea are strade glorioase
Şi are pivniţe adânci.

Şi îi va aminti mereu cu durere de trecutul Sucevei, de pajii şi copiii de casă ai domnitorilor, de castelele, martorii vieţii şi dragostilor din alte vremuri, de bătrânii voevozi ce-şi dorm somnul neliniştit de veacuri, de Dragoş domn pe care-l cheamă prin frumoasele păduri ce prind a dispărea:

Subt pasul rar şi discret de cerbi
Se 'nfioară încet vârfuri de erbi,
Din vale negura se ridică
Căruntă ca o legendă antica.

Se clatină brazii, salută în somn,
Prin visul lor trece Dragoş domnu,
În pălărie o veselă floare,
În mână cornul de vânătoare.

Poate că Robeanu e singurul poet bucovinean care a cântat cu mai multă simţire, cu mai multă putere a evocat trecutul ţărei în care-şi doarme somnul Stefan Vodă; poate că el şi-a dat mai bine seama de puterea covârşitoare a străinismului, de nădejdile în viitor ce slăbeau pe fie ce zi şi de aceia, accentul său e atât de dureros şi aşa de fără de speranţă parcă.

De aceia îşi întoarce privirile spre trecut, spre trecutul mare şi glorios căruia dacă-i lipsea civilizaţia şi cultura timpurilor noastre nu-i lipsea bogăţia şi mai ales, libertatea. . . .

Robeanu, care când scrie versuri lirice e potolit sau de o aleasă gingăşie ca în *La isvo-*

rul din pădure, când e vorba de neamul lui şi viitorul poporului său, atunci durerea adunată de ani îşi face loc copleşindu-i sufletul în faţa nedreptăţilor care fac ca un popor întreg să sufere şi să-se plece.

În lanţuri supt cununi de spini
Poporul meu îngenunchează
Cu frunţile în glod şi sânge
Cu ochiul stins ce nu mai plânge!

O, de-ar luci cu farmec sfânt
Întreagă-a stelelor icoană
Şi diamanţii din pământ
Pe-a Voivozilor coroană
Tot aş svârli-o eu în valuri,
Noi avem alte idealuri.

De creşte lemn pentru-a lor tron,
Să-i sfarme vinetele fulgeri
Şi pergamentul cel slavon
Întăritor de atâtea smulgeri
Supt sticlă în muzeu să şadă
La molii şi învăţaţi spre pradă.

De n'ar fi scris decât aceste trei strofe din minunata sa *Fantazie* în care evocă figura „dulcelui bard din Bolintin" şi dispărutele înalte bolţi de mânăstiri şi de casteluri, Robeanu ar fi rămas totuşi în literatură ce unul din puţinii cânteräţi ai suferinţelor noastre.

Fără veste, aşa a plecat din lumea noastră, lăsînd în urmă-i amintirile şi duioasele păreri de rău ce l-au însoţit de departe pe cel ce acum avea un nume.

NARCIS CREȚULESCU

NARCIS CREŢULESCU.

A murit unul din cei mai vrednici păstori ai neamului: Arhiereul Narcis Creţulescu.

Pentru mulţi, numele acestui sfânt şi martir al bisericei noastre înseamnă prea puţin poate, pentru cei ce l-au cunoscut însă şi au avut fericirea o clipă măcar să stea în apropierea lui, pentru aceştia, moartea arhiereului Narcis Creţulescu, va evoca îndepărtate amintiri, vechea mânăstire a Neamţului, zile petrecute în linişte sub răcoarea brazilor, un colţ de arhondaric unde dacă urcai scările curat întreţinute, te primea în chilioara lui un om puţintel la trup, care luându-şi ochii de pe manuscrise sau vechi înfolii, ca deşteptându-se dintr'un vis, pe faţa lui înflorea un zimbet prietenesc, o dragoste curată, făcea câţiva paşi şi strângându-ţi mâna te privea de aproape de tot, cu ochii lui cărora o miopie înaintată, îi fura tot mai mult lumina, aşternând peste ei o ceaţă deasă pe care astă-zi a împlinit-o moartea. . . .

Sufletul lui tot mai puternic lumina însă, vorba lui caldă, comunicativă, ştia să dea un sfat ; o pildă semăna în cursul convorbirei care

întotdeauna lua un caracter înălţător şi deşi modestia caracteristică oamenilor mari îi impunea ca ceva foarte natural să nu vorbească niciodată despre opera lui, totuşi nu se putea să n-o facă în urma rugăminţilor.

Opera lui de care se vor folosi şi va folosi altora, o alcătueşte peste zece volume mari, în manuscris, frumos legate, orânduite cu grijă în mica-i bibliotecă. Acolo, în pagini cu o scrisoare regulată, zace întreagă *Istorie a religiunii creştine dela întemeerea Principatelor Româneşti*, operă din care nu a tipărit decât rar de tot fragmente şi cele mai multe în „Arhiva“ dela Jaşi.

Ştia o mulţime de lucruri acest păstor mult umblat, ştia să evoce ca un poet trecutul pe care-l învăluia într'o poezie plină de frăgezime. Avea o mare pasiune pentru epoca, în special, a lui Ştefan cel Mare, despre care când vorbea i-se umezeau ochii, îi tremura glasul, chemând eroul acelor îndepărtate timpuri ce-a înfruntat sgomotul şi valurile omeneşti, aşa cădeau vorbele lui în chilioara aceea unde tot ce era omenesc rămăsese departe în lume.

Narcis Creţulescu a fost un intelectual. Pe el nu-l preocupau măruntele griji ale vieţei; a fost şi a rămas un idealist al vieţei monahale pe care o concepea fără glorie şi onorurile ce tulbură liniştea sufletească a celor ce au şi trebue să aibă o altă şi înaltă chemare, căci nimeni nu poate vindeca rănile sufleteşti ale altora dacă nu se vindecă mai întâi pe dânsul.

Visa între cei patru pereţi albi ai chilioarei sale la timpurile de glorie ale Mânăstirei Neamţului, la mişcarea culturală aşa de rodnică şi aşa de utilă, pornită din mânăstirile noastre, îi părea rău că acele începuturi au apus spre nefericirea poporului românesc şi mintea lui reclădea planul de reînviere a mânăstirilor şi o viaţă monahală din care să dispară înspăimântătoarea incultură, căci pe el îl îngrozea transformarea înceată dar sigură a mănăstirilor noastre în simple aziluri de bătrâni.

În visurile lui, pe când cerceta vechi cărţi din care scotea învăţătură nouă, l-a surprins acum câţiva ani în mod brusc un ordin prin care îi se aducea la cunoştinţă că e scos din slujba de stareţ al Mânăstirei Neamţ iar nu mult după aceasta viaţa i se făcuse aşa de grea în mânăstirea pe care a iubit-o şi de care se simţea legat sufleteşte, în cât aproape orb, ca un alt sfânt, el şi-a luat toiagul pribegiei şi a plecat.

Cât a suferit în ultimii ani aceasta nu o ştiu decât puţini numai: câtă durere a adunat Narcis Creţulescu în sufletul lui larg, aceasta e o taină pe care a dus-o cu el în mormânt; cât a iubit el mânăstirea din care a fost isgonit, aceasta se vede din ultimul lui act, dăruindu-i biblioteca şi din ultimă dorinţă de a fi îngropat în vechea Mânăstire dela Neamţ, unde toaca răsună şi azi ca adinioară, unde în miez de

noapte clopotele se tânguesc şi cântă cântecul morţilor. Acolo supt o lespede de marmoră va odihni àcel prelat rar, căruia deacuma nimeni nu-i va mai schimba sălaşul.

CINCINAT PAVELESCU

CINCINAT PAVELESCU.

Nu e întotdeauna adevărat că volumul aduce gloria unui scriitor şi Cincinat Pavelescu o ştie aceasta mai bine decât oricare altul. A lăsat să treacă anii şi când timpul care nu cruţă i-a răpit legendarele plete de poet, lărgindu-i fruntea şi aşa desvoltată, şi-a tipărit volumul de *Poesii*, fixând o inimă ce ar fi încetat par'că de a mai bate.

O faţă rotundă, cu fruntea boltită sub care joacă ochii lui vioi ce aleargă şiret în orbite. Faţă de roman ce lasă să-i cadă barba şi mustăţile subt lama ascuţită a briciului, el pare un trubadur al unor timpuri pline de romantism, care înlocueşte toga cu eleganta jachetă, întotdeauna invitatul saloanelor unde literatura e în onoare şi versul un oaspete la modă.

Adaptat împrejurărilor, trubadurul va recità una sau mai multe din poesiile sale, va improviza un madrigal, va spune o strofă cu aluzii şi va arunca o vorbă de spirit sau desfăcându-şi tolba, ca nişte rachete multicolore va lăsa să-i scape epigrame înţepătoare care în fond nu aveau să înţepe pe nimeni.

O vorbă de spirit e cele mai adesea epigrama lui şi o vorbă de sprit răneşte mai puternic ca un vârf de ac; un compliment, madrigalul.

Volumul pe care l-a recitat pentru a cine ştie câta mie oară în saloane, pentru care a uzat jachete şi redingote, a schimbat sute de gulere şi crăvăţi, s'a resimţit şi el, desigur de această tragicomedie şi urmând pilda trubadurului în veşnică refacere a tinereţei, s'a refăcut şi el, până ce în cele din urmă a opus un veto oricărei mode, şi plictisit de multele variante şi de multiplele variaţii la care era expus, s'a decis în sfârşit să se adăpostească sub propriul lui acoperământ şi să reziste, ori ce ar fi, intemperiilor vremei.

Impresia aceasta ne-o iasă Cincinat Pavelescu, fixat în volum. Un volum cunoscut din gura autorului şi din zecile de reviste, în care a reapărut ca un alt bard, veşnic tânăr şi ferice, fixând ca pentru întâia oară imaginea fericită ce parcă atunci î-se arăta, căutând rima rară şi aleasă, comparaţiá ce scăpa de marginile banalului.

Într'o perpetuă refacere, el alerga după forma visată, nemulţumit parcă de el însuşi, oricâte aplause l-ar fi răsplătit şi oricâte flori i s'ar fi acăţat de butonieră.

Singur şi-a făcut gloria de care vorbeam mai sus, şi volumul lui care închide cele mai variate strofe, nu mai era o taină pentru nimeni. Era doar o carte rară pe care n'o mai găseai,

dar ale cărei pagini se deschideau când apărea trubadurul, aşa cum îşi destăinue sunetele o violină maestrului.

Poet liric, poate; cugetător, în nici un cas. Ori cum ar fi însă, un artist îndrăgostit de formă, un dibaci făuritor de rime pe care i le trezea un vag foşnet de mătase, un om galant care-şi trimetea complimentul printr'un madrigal, o doză de răutate ascunsă bine între cele patru versuri ale epigramei lui, care în fond nu părea decât o glumă pe care el însuşi cel dintâi căuta s'o justifice.

Poate că acest poet care a purtat cu el prin saloane multicolorul joc de cuvinte care fascinează, jongleurul abil, e un om trist în întimitatea sa şi de aceia volumul lui cu versuri lirice, şi note melancolice, ascunde o simţire care discret, e imprimată în fiecare vers.

P. CERNA

P. CERNA.

— STANCIOFF. —

Pe Cerna l-am cunoscut în 1904. Era toamna, târziu. Frunzele veştede gonite de vânt pe bulevardul din faţa Universităţii înmormântau cu ele cel de pe urmă foşnet. Castanii şi teii goi acuma, se clătinau trişti sub adierea rece. Poetul tresări, rămase o clipă gânditor, apoi ca scoborânde-se în realitate, ne învită să mergem, schiţind, cu ciudă, un gest vag.

Un om de statură mică, nervos, cu ochii mari, cenuşii aproape, aşa era de întunecat albastrul lor. Privirea lui aci limpede, aci turburată.

Ce taină ascundea îndărătul frunţei lui mari, boltită, cine ar putea să mi-o spue oare?

Aparţinea prin naştere celor învinşi, căruia i-a fost dat să lupte, să învingă aproape, trecând prin greutăţi ce nu i-au îmlădiat firea lui mândră şi să cadă învins tocmai atunci când se nădăjduia mai mult dela el.

O viaţă grea, de muncă neîntreruptă, ţesută din fir de mizerii pe care şi-a tors visurile lui. A înţeleş însă de timpuriu o parte din tainele ce ascunde natura şi anii l-au făcut să vadă şi să înţeleagă tot mai mult. Iubea viata cu pa-

siune, o iubea cu patima aceluia ce parcă simte că nu-i va fi dat să se bucure multă vreme de ea. „De-aş mai trăi doi ani", vorbele acestea devenise ca un refren la dânsul.

Când vânturile reci de toamnă înfiorau capitala, el părea şi mai mic în paltonul lui lung sub care tresărea ca o licărire de viaţă, cu pălăria trasă peste ochi, aşa cum se strecura neştiut de nimeni prin mulţimea anonimă. Câţiva prietini buni şi de inimă, l-au făcut uneori să simtă cât mai puţin asprimile vieţei. Mai târziu au început să se intereseze de el şi cei mari.

Un lucru însă rămâne adevărat, şi acasta spre cea mai mare onoare a generaţiei universitare de atunci, care l-a consacrat poet şi l-a împus atenţiei, cele mai adesea îndreptată spre lucruri vane politice ce nu au legătură cu şcoala — a profesorilor —

* * *

Panait Cerna s'a născut la 25 Septembrie 1881, în comuna Cerna, plasa Măcin, judeţul Tulcea, din părinţi săteni şi puţin înstăriţi. Actul lui de naştere se află în posesia domnului I. Garabet, profesor şi unul din cei mai credincioşi prieteni ai lui.

Tatăl lui Cerna se numea Stancioff, era bulgar de origină; mama lui Maria, romàncă.

Tatăl lui fiind urmărit pentru agitaţii iredentiste în România, a fugit în Bulgaria de unde nu s'a mai întors. Mama lui, Maria s'a căsătorit a doua oară cu Constantin, român, agricultor de meserie.

Crescut de mama lui romăncă și de tatăl lui vitreg, român, a fost toată viața lui departe de sentimentele pe care le avea un tată despre care spunea el, nu l-a cunoscut niciodată.

Şcoala primară a făcut-o în satul natal după care urmă liceul real din Brăila. În 1900 se înscrie ca student la facultatea de litere şi filosofie din Bucureşti pe care o termină în 1906, când îşi luă licența magna cum laude.

Anii de universitate au fost o luptă de fiecare clipă între aspirațiile lui ce căutau spre zarea plină de taine a poeziei şi necesitatea unui titlu, pe care poate nu l-ar fi luat dacă n'ar fi fost aproape silit la aceasta.

Atrăsese atenția prin poeziile ce publicase ceia ce a îndemnat pe unii profesori să-i ușureze întrucâtva viața, să-l încurajeze, acestea fiind un puternic stimulent să-şi ia titlurile ce i-au dat dreptul să câştige prin concurs, alături de candidați de temut, o bursă pentru a studia filosofia în Germania de unde nu i-a mai fost dat să se întoarcă pe pământul țărei sale.

La 26 Martie 1913, la trei săptămâni după ce şi-a luat doctoratul, Cerna moare la Lipsca în urma unei pneumonii, — a treia. La 21 Martie boala l-a culcat în pat. Un doctor din cartier pe care l-a chemat, a declarat unui prieten ce era la căpătâiul lui că peste trei zile, sănătos, va părăsi patul, dar peste trei zile prietenul său scrie în Bucureşti că Cerna e grav bolnav; a doua zi o telegramă cu conținut scurt: „Cerna

a intrat în agonie" căreia îi urmă a trela: „Cerna a murit azi dimineață la orele 5". S'au luat măsurile cuvenite de înmormântare și prin îngrijirea Ministerului de externe s'au plătit acele cheltueli.

Î s'a făcut autopsia și medicul curant a declarat — ca o achitare de conștiință — că tot murea până în toamnă de oarece un plămân îi era complect atrofiat. Părerea prietenilor e alta, dar doctorii își au și ei socotelile lor.

În țară și peste hotare, la frații subjugați, vestea morții lui Cerna a produs o impresie adâncă. Toate ziarele, toate revistele au deplâns moartea lui timpurie și cum e obiceiul în asemenea ocazii, nu i-au lipsit nici elogiile ditirambice, așa numitele laude postume.

Cerna dădea mari speranțe. Moartea însă care nimicește avânturi, dărâmă iluzii, sfarmă idealuri, a știut să le spulbere pe toate și acel „mâne" așteptat și plin de făgăduinți e mormântul lui de astăzi.

* * *

Activitatea literară a lui Cerna se reduce așa dar la câțiva ani numai 1900—1908. În timpul acesta și-a publicat poeziile lui mai întâi în *Sămănatorul* de sub direcția domnului Iorga, pe urmă la întervale tot mai rari în *Convorbiri Literare* după ce a alimentat pentru puțin timp *Convorbirile Critice* ale domnului Dragomirescu Fără a căuta să jignim pe domnul Dragomirescu, căruia-i place așa de mult să se nume-

ască „descoperitorul poetului Cerna", trebue să spunem că dintr'o delicateţe de sentiment, uşor de înţeles, Cerna prefera să treacă sub tăcere această descoperire, nerăspunzând niciodată fostului lui profesor.

Dar trebue să accentuăm încă odată: când oficialitatea a început să se ocupe de Cerna, el era recunoscut poet de studenţinea universitară şi de oarece acest fapt se întâmplă arare în universităţile noastre, ţinem să accentuăm asupra acestui adevăr.

Trei faze distincte în cariera lui literară: Sub curentul de redeşteptare naţională dela „Semănătorul", el se inspiră din trecutul neamului, găseşte accente rari şi descopere un bogat isvor de poezie care culminează în versurile din *Pace*, în care spune că în sufletele noastre nu poate fi pace decât atunci

> Când visurile fi vor întrupate
> Iar nedreptăţi de veacuri răsbunate.

Poet liric, sub imperiul unei dragosti ce atunci năştea, el se îndreaptă sub conducerea dibace a lui Maiorescu spre poesia filosofică.

Cum am spus producţiunea literară a lui Cerna după 1908 devine tot mai rară.

Plecat în Germania, el *trebuia* să-şi ia doctoratul:

> E frumoasă ramura de studii ce mi-am ales — scrie din Heidelberg 1908 — dar e un chin şi aproape imposibil să studiezi în străinătate în condiţiile de nesiguranţă în care mă aflu eu! *Şi apoi, Muza sufere, partea cea mai bună a mea o jertfesc pentru lucruri trecătoare, de care ar fi capabili şi alţii cu oare care muncă.*

Doctoratul devenise pentru el o idee fixă, chinuitoare, de fiece clipă şi în cele din urmă îi era şi un mijloc de... existenţă. Poezia, pentru cei care au vrut cu orice preţ să facă din Cerna un doctor în filosofie, e desigur o activitate ce nu-i de trambulină, faţă de situaţiile ce-ţi le-ar putea aduce îmediat o diplomă mai mult.

Care erau preocupările lui, spre ce limanuri se îndrepta sufletul lui se vede din următoarea scrisoare:

Heid., 7 April 1908

Dragă Veras!

De-ai şti ce trist sunt de sărbători printre străini. Nu-i vorbă, niciodată n'am fost eu vesel de sărbători; mai întotdeauna le-am petrecut singur, dar cel puţin în cei doi ani din urmă te-am avut pe tine şi ne consolam unul pe altul în singurătatea noastră. În deosebi acum doi ani în balconul tău din Bul. Maria. Tu pregătiai ciaiul, eu scriam la „Isus" pe când clopotul cel mare dela Mitropolie purta peste tot oraşul grava şi străbătătoarea lui chemare la taina patimilor învierii. L-ai ascultat şi anul acesta ca atunci? Ţi-ai adus aminte de fiorul ce-l încercam odată la olaltă! Vai, cum a trecut anul acela! Oare la farmecul de atunci nu adăuga ceva şi numele Bulevardului? Altă poveste spulberată şi aceia, în mod aşa de trist.

Vom reproduce un fragment dintr'o altă scrisoare, o adevărată pagină de literatură care ni-l arată pe Cerna ca un prozator cu remarcabile calităţi.

Heid., 4 Mai

„Sunt de două trei zile în Heidelberg. Ultima mea zi de călătorie prin Elveţia era să-mi fie fatală.

Intr o escursie pe jos dela Lantesbrunnen la Sefinental prin Müneu, am fost surprins la întoarcere de o ceaţă groasă şi căutind un drum scurt prin valea Lantesbrunnen, m'am rătăcit cu totul în prăpăstioasa pădure de deasupra ei. După ce eram obosit de drum şi lihnit de foame a trebuit să-mi continui calea pe dibuite, prin întuneric, în căutarea unei poteci care figura în Baedekerul meu. Am alunecat de trei ori pe iarba udă şi pe plăcile de piatră spălate de ploaia măruntică ce se cernea din negură. Dintru întâi mi-a scăpat din mână Baedekerul, în urmă am scăpat toiagul cu şiş, l-am auzit cum luneca din piatră în piatră, zingănind şi am înţeles că eram pe buzele prăpastiei uriaşe în care cad nenumărate torente, formând acele cascade caracteristice pentru valea Lanterbrunnen. A treia oară m'am rostogolit cu totul, fiind acuma fără bastonul alpin, indispensabil în asemenea împrejurări. M'am atârnat de o creangă de brad, m'am tras până la tulpina bradului şi acolo am stat multă vreme în freamătul haotic al pădurii şi în vâjiitul apelor ce cad în prăpastie. Simţeam că picioarele îmi atârnă pe marginea ei, simţeam fiorul ce-l ai când te înclini pe un abis. Niciodată n'am să uit senzaţia de vârtej ce am avut-o când m'am uitat înapoi şi când am văzut tot adâncul întunecat ce se deschidea la mai puţin de un pas de mine. Am simţit cât e de adevărat că adincul atrage, cheamă. . . .

Cum am scăpat? Cât am stat acolo suspendat? N'aş putea să spun. Puterile noastre fizice şi sufleteşti, simţul de orientare şi noţiunea de timp sunt cu totul altfel în orele de primejdii mari decât în situaţii normale sau puţin periculoase. Vai, ce lucruri copilăreşti trec prin mintea omului în acele momente hotăritoare! Uneori însă nu gândeam nimic, era o prepastie, un gol şi în mine — dar din când în când îmi trecea prin minte că am perdut bastonul otelierelui şi trebue să-l plătesc, dacă cumva scap cu viaţă. . . . Altădată m'a cuprins părerea de rău, că n'am lăsat la otel adresa mea din

România ca să poţi afla şi tu de moartea mea. Iar în urmă am avut o crisă ilariantă, o bucurie morbidă, că nimeni nu va şti ce-i cu mine, că pierderea mea anonimă în sinul naturii celei mari e un fel de favoare ce mi-o acordă mama tuturor, atrăgându-mă încet, încet la sinul ei şi strivindu-mă în braţele sale de stincă. Dar în cele mai multe clipe, nu cugetam la nimic, aveam numai impresia de ameţeală şi o vagă inchipuire a unei căderi înevitabile.

Acum însă când mă gândesc de departe, dela loc sigur la scena aceia din Alpi, găsesc că a fost partea cea mai frumoasă a escursiei mele. Şi întocmai ca englezul care luându-se la întrecere de exerciţii gimnastice cu un olandez pe bordul unui vas marin şi văzându-se bătut de dânsul se lasă să cadă din vârful catargului în mare, şi se întoarce apoi spre rival spunându-i cu linişte: Fă figura aceasta! Tot astfel cu multă dreptate pot spune şi eu multor paşnici vizitatori ai Elveţiei care se mulţumesc s'o vadă numai pe fereasta otelurilor sau a vagoanelor de munte: N'aţi văzut şi n'aţi simţit natura, cât timp n'aţi tremurat ca mine câtva timp între viaţă şi moarte!“

În 1910 apare volumul de poezii al lui Cerna. Opera lui literară o formează acest volum, o lucrare critică asupra lui Faust, teza lui de doctorat şi unele poesii apărute după 1910 în „Convorbiri literare“ revista la care colabora în ultimul timp.

Volumul de „Poesii“ a fost premiat de Academia Română în urma unui raport al domnului Duiliu Zamfirescu. E interesantă scrisoarea ce o scrie Cerna după ce află că a fost recomandat:

Dragul Meu!

Eu nu prea sunt bine! De câtva timp nu mai pot lucra de cât în silă, — sau de fel. Mare încurcătură şi cu examenul ăsta. Nu mă pot decide şi pace. Au apărut „Convorbiri Literare" pe Mai? Când au apărut? Cunoşti raportul lui Duiliu? Tare mult mă surprinde recomandarea lui, — nu mă aşteptam. Ce vrei? Toate se schimbă, şi prietenii, şi duşmanii, şi îndărătnicii. Statornică e numai nestatornicia. Du-te la Academie şi citeşte raportul. Te pomeneşti că m'a clasificat printre poeţii . . . „abstractivi" . . .!

Aracan de mine! Dar ori cum tot e bine, când nu-i rău . . .

* * *

In versurile lui Cerna se accentuiază preocuparea tot mai adâncă pentru problemele filosofice. Din frământarea gândurilor lui pe care cată a se închega idea sub forma expresiune mult căutate, din nuanţarea şi acea senzibilitate a gândirei-caracteristică celui ce avea să-şi impletească cugetarea în forma precisă a versului, suferinţă şi fericirea, probleme care îi chinuesc mintea neîncetat, îl caracterizează. Urmând curentele de pe acea vreme, el a ştiut să se ridice mai presus de ele şi fie că la un moment dat îşi căta îsvorul înspiraţiei în trecut sau în poesia ascunsă a poporului, fie că mai târziu se înalţă la poesia filosofică, Cerna, de şi a cântat bucuria, fericirea, nebuna şi pasionata dragoste de viaţă, el rămâne totuşi un poet al suferinţei. În sângele lui ce moştenise luptau dureri nemărturisite. Vie trăia în el resemnarea şi o revoltă pe care o stăpânia aşa de bine mintea

lui. Ce i s'a întipărit în suflet. a fost suferința pe care a căutat s'o înalțe, Prin glasul lui ce vibrează ca un pachet de nervi, el a știut să exprime durerile acestui popor în așteptarea altor zile. Accente pline de duioșie a găsit și pentru nefericitele zile din 1907.

Poet liric, el căuta să păstreze în echilibru balanța sentimentelor.

Din 1908 până în 1913 „partea cea mai bună a lui a jertfit-o" . . . îndemnurile, cuvântul angajat ce nu mai putea fi luat îndărăt, speranța că după . . . doctorat.

Sfirși deci prin a-și lua doctoratul. Scrie îmediat prietenului său:

„Sunt liber! Pricepi ce vreau să spun. Sunt liber, liber, liber! Pe aici mai rămân vreo trei săptămâni, după aceia mă duc în lumea toată. Unde? Nici eu nu știu sigur până acuma. N'am avut încă vreme să mă desmeticesc din greul zilelor din urmă și să făuresc cu mintea limpede, planuri de viitor."

Cel scăpat din halucinațiile ce-i da doctoratul se bucura ca un copil într'o zi de primăvară, reluându-și libertatea. De scurtă durată însă și deaceia rândurile lui citate îmi apar azi în toată golicunea ironiei lor. Dar își are și viața uneori capriciile ei, când e corectată de profesori prea dibaci.

LUDOVIC DAUȘ

LUDOVIC DAUȘ.

„Ai fost perfid, laș, impertinent, necuvincios domnule . . . și ai fost șef de bandă cu ocazia „Cumpenei". De partea mea am dreptatea și ori cât de slab va fi glasul meu în larma pe care o întreții, mulți, foarte mulți te judecă și sunt alăturea cu mine. Fapt e că în ziua în care ți-ai scris foiletonul înjurând „Cumpăna" scriitorii mari (!) ți-au judecat critica astfel:

E o crimă și o infecție (sublinierea e a dlui Dauș)

Așa își termină domnul Ludovic Dauș articolul prin care își lua apărarea nouei sale lucrări teatrale „Cumpăna", reprezentată săptămâna trecută pe scena Teatrului Național.

Acest bogat vocabular de epitete așa de gingașe, așa de cordiale nu privește numai pe criticul vizat ci pe toți acei care s'au exprimat în mod nefavorabil despre „Cumpăna", precum și pe acei care în viitor nu vor voi să recunoască superioritatea operelor autorului „Cumpenei".

Critici fiți prudenți. Datoria voastră e de a lăuda operele domnului Dauș, căci trebue să știți odată pentru totdeauna că acest scriitor e ce mai genial om de litere pe care l-a avut, îl are și il va avea țara. Și dacă mai sunt încă

unii dintre voi încăpatinaţi care nu vor să-l creadă, atunci să ştiţi că aţi comis un act de Lese Maiestatea Sa Dauş, pentru care veţi fi condamnaţi imediat, fără a avea măcar dreptul la circumstanţe atenuante, de către „marii scriitori."

Limbajul domnului Dauş a surprins şi dacă îl relev e pentru a evidenţia cum înţeleg să „polemizeze" unii . . . scriitori. Şi pentru mine sarcina e foarte uşoară întrucât nu cunosc „Cumpăna" decât din notiţele ce au urmat fatalei reprezentaţii.

Nici unul dintre cronicarii teatrali nu a găsit ceva bun în piesă: toţi au fost cel puţin de data aceasta de acord că lucrarea e „slabă"; unul singur numai a făcut uriaşe sforţări pentru a dovedi că piesa „nu e aşa de slabă". O Mafia deci a cronicarilor teatrali ar putea spune domnul Dauş.

La noi, de obicei, după o premieră originală „opiniile" sunt foarte împărţite. Unii găsesc numai calităţi piesei şi de aci o critică superlativă, alţii numai defecte, deci o critică cu totul nefavorabilă; foarte puţini numai relevă şi calităţi şi defecte. Oricum, se nasc discuţii interesante, polemici vii, fiecare apărându-şi punctul său de vedere. Dar tocmai aceasta arată că în lucrare există *ceva* şi acel ceva formează obiectul discuţiunilor.

Cu prilejul „Cumpenei" s'a rupt firul tradiţiei. Piesa n'a dat naştere la nici o discuţie şi probabil că şi publicul a condamnat-o, nemai

fiind susţinută nici de afişul Teatrului măcar. Afişul e adesea un criteriu de judecată şi publicul, care orice s'ar spune, nu se lasă aşa de uşor influenţat de aprecierea a câtorva numai, are destul curaj să cîrie, să susţie lucrarea care-i place. Opiniunile criticei îi sunt adesea îndiferente. Dacă opera are prin ea însăşi calităţi care să-l atingă, dacă se susţine prin valoare intrinsecă la care contribue desigur mult şi interpretarea, publicul nu se va lipsi un moment de farmecul unei plăceri artistice, căci acestea sunt plăcerile cele mai înalte, fiind şi cele mai nobile. Că piesa s'a putut reprezenta pe scena Teatrului Naţional, nu poate fi un îndiciu că acesta e gustul direcţiei şi al comitetului teatral care ar fi găsit-o cel puţin acceptabilă. Nu. Anumite articole din legea teatrelor prevăd drepturi pentru autorii jucaţi şi domnul Dauş care a fost mai mult dejucat, face parte dintre aceştia încă deacum douăzeci de ani. Drepturi câştigate de care s'a ţinut seamă. Atât şi nimic mai mult.

În douăzeci de ani însă gustul publicului nostru a evoluat mult în spre bine şi spectacolul pieselor străine i-a format modul de a aprecia, deci prin comparaţie, şi a lucrărilor originale. De toate acestea trebue să ţină seamă un autor care s'a prezintat publicului acum douazeci de ani, ale cărui lucrări totuşi au eşit de douazeci de ani din repertoriu.

* * *

Revin la cazul domnului Dauş. Domnia sa a scris încă o piesă care spre nefericirea interpreţilor s'a jucat. Critica, bună, rea, a găsit că lucrarea sa e slabă. Autorul are altă opinie şi pentru a'şi *dovedi* părerile, începe prin a scrie articole de susţinere când era mult mai simplu să fi scris o piesă bună. Înţelegem dorinţa oricărui scriitor de a se impune, dorinţă foarte justificată în cele din urmă, dar nu înţelegem să fim terorizaţi.

Câte iluzii nu-şi pune un scriitor în opera sa nejucată sau netipărită încă; ce fericite sunt ceasurile acestea de speranţă şi aşteptare, cu ce dragoste şi încredere vorbeşte despre ea, câte calităţi nu-i găseşte, câte lucruri ce nu s'au spus încă, crede că el le va spune pentru întâia oară! Fericită lume aceia pe care o creiază aşteptarea, o aşteptare bazată pe atâtea iluzii ce duc spre isbândă! Dar cesaul a sosit; lupta a fost câştigată sau pierdută. Pe cine să acuzi de pierdere, pe cine să lauzi de succes? Fireşte pe autor, căci el a dat drumul în lume lucrărei sale în forma pe care o credea mai aproape de perfecţie; în ea şi-a pus avântul şi idealurile sale, în ea talentul său; prin ea ese victorios sau învins. Aşa cum se prezintă publicului, lucrarea vorbeşte prin ea însăşi. Explicaţiile sunt de prisos, comentariile autorului înutile.

Nici o dată un scriitor nu va convinge de frumuseţea operii sale spunând: „în cutare vers am vrut să spun cutare lucru, sau în scena cu-

tare am vrut să arăt puterea dragostii amantului“, dacă nu vezi că toate acesta reesă din felul de a se exprimá, din situaţiile în care îşi pune personajele operei sale. Autorul nu vorbeşte prin articole de . . . polemică în numele eroilor. Aceştia dacă sunt în adevăr creaţii, vorbesc, se mişcă singuri, sunt vii, aşa de vii în cât nu-i poţi osebi de lumea reală, de cunoştinţele ce ai.

Închipuiţi-vă un poet care explică ce-a vrut să spună în versurile sale sau pe un autor dramatic vrând să ne dovedească că piesa lui e bună fiindcă intenţiona să spună lucruri pe care spectatorul care şi-a plătit fotoliul nu le vede. Când o lucrare literară mai are nevoe şi de comentar din partea autorului, speranţele sunt slabe.

Cu acesta am atins chestiunea dacă e nevoe ca un autor să-şi ia apărarea operei sale atunci când critica e unanimă în verdictul de condamnare, sau chiar când n'ar fi.

Faptul numai, că simte nevoie a-i lua apărarea e un început de recunoaştere că lucrarea e slabă. Facă-şi cartea mea singură drum în lume, oricare i-ar fi soarta, spune un vechi dicton

Dìn moment ce te-ai despărţit de opera ta si ai dat-o în vileag ea nu-ţi mai aparţine parcă. E ca un copil căruia i-ai creat o viaţă fericită sau nefericită; un copil care te va bucura sau care te va face să te ruşinezi de propria ta operă.

Totuşi e frumos gestul domnului Dauş, de a'şi apăra „copilul" său literar, însă nobilul gest l-a însoţit cu un vocabular adus din cele mai îndepărtate suburbii ale Bucureştilor, răpindu-i astfel frumuseţea maternă.

* * *

Deplasând însă chestiunea, cu o mână strângându-şi „Cumpăna" la sân; iar în cealaltă scoţind noroiul ce avea să arunce în . . . cronicarii teatrali, domnul Dauş caută să reintroducă un sistem de polemică care nu are cel puţin meritul de a fi spiritual.

Critica este fantoma care îl urmăreşte cu coasa în mână pe domnul Dauş, şi după critică îi e ostil publicul. O conspiraţie tacită deci între public şi critică care ţine de vreo douazeci ani. În curând poate să-şi serbeze jubileul de un sfert de secol.

Şi câte genuri n'a abordat domnia sa? Poesia, drama, romanul, nuvela, a scris de toate ţinând recordul indiferenţei publicului până ce în cele din urmă a sfârşit prin a scrie romane senzaţionale unde poate va fi fost mai norocos.

Mereu în conflict cu opinia publică, ignorat de critică, domniasa a avut o voinţăde neinfrânt persistând. Cătând să prindă curentele a rămas în urma tuturor; s'a scoborit dintr'o barcă ca să urce în alta până ce în sfârşit tristă epavă purtată de valuri, rătăceşte ca o fantomă în lumea literară.

Azi însă îşi ridică din nou cerbicea. Vrea să se impună. Cel şters şi izolat şi-a dat singur cenuşa la o parte şi adunându-şi puterile risipite în deşirul anilor a cerut un loc; îl sufoca piatra mormântului său literar.

In adevăr, e mult tragic în unele existenţe literare. Să priveşti anii ce i-ai petrecut în chinuri şi speranţe, să vezi că peste tot ceia ce ai voit să faci s'a aşternut uitarea, că tot ceia ce ai clădit a fost mai şubred decât castelele din cărţi ce-şi durează copiii, să vezi că viaţa ta a fost un sbucium zădarnic, că nimic din ceia ce ai voit să realizezi nu a luat fiinţă, că în lupta ce ai voit a duce te-ai deşteptat într'o bună zi un naufragiat, există oare tragedie mai teribilă decât aceasta?

Poate deci domnul Dauş să verse oricât venin va voi, să deslănţue fulgerile mâniei sale, să invectiveze la răspântii, facă ori ce-ar vrea, zădarnice sunt toate căci unde nu e scînteia talentului, naşte foiletonul zilnic al romanului de senzaţie.

ST. O. IOSIF ȘI D. ANGHEL

ST. O. IOSIF ŞI D. ANGHEL.

— FILE TRUNCHIATE DINTR'UN CAET DE ÎNSEMNĂRI. —

Intr'o seară am făcut cunoştinţă cu poetul St. O. Iosif. Erà în societatea „Semănătorului". Primul poet pe care îl cunosc personal. Pare cam tăcut. Imbrăcat destul de modest. M'au impresionat ochii lui mari, bulbucaţi, nările dilatate. Surâsul blând îi îndulcià însă toate trăsăturile feţei cam iritată. Mă simţeam jenat şi fără să vreau învârteam într'una, între degete, o bucăţică de miez de pâine, evitând a privì direct pe vreunul.

Iosif mă întreabă ce urmez la Universitate şi dacă în liceu se citeà literatură. A rămas surprins oarecum când i-am supus că el erà la noi unul din poeţii cetiţi şi a părut mirat când am început a-i înşirà unele din poeziile lui care ne plăcuseră mai mult.

Ceilalţi nu dăduseră nici o atenţie scurtei noastre convorbiri, ceeace de altfel m'a bucurat grozav.

*

L-am întâlnit pe Iosif pe stradă. Abia mi-a răspuns la salut. Păreà foarte distrat. A intrat

repede într'o berărie. Peste două ore, cum mă'ntorceam dela un curs, îl întâlnesc iarăşi. Mă opreşte şi mă invită la o bere. Eram numai noi amândoi. M'a întrebat ce am mai citit şi fără să mai aştepte răspunsul meu a scos din buzunar nişte corecturi peste care a aruncat o repede ochire, apoi le-a pus la loc spuindu-şi: „am timp la noapte". Mâncăm şniţele şi bem iute o halbă. Işi cercetează punga, face socoteala şi adaugă râzând: mai putem beà câte una şi ne rămâne şi de-o partidă de biliard. Sinceritatea lui m'a uìmit; modestia pungei mai puţin. Totuşi, mai păstram oarecare iluzii asupra vieţii scriitorilor, cel puţin asupra acelora cari au răsbit.

Lui însă această mărturisire i se păreà ceva cu totul natural.

Mi-a vorbit despre poezia clasică ale cărei frumuseţi ştià să le pună în evidenţă ca un poet, accentuând asupra eleganţei de exprimare şi frumuseţii de gândire, punând-o în legătură cu poezia noastră populară în care zac comori nepreţuite. Adevărata inspiraţie acolo o găseşti, spunea, în sufletul poporului, ascunsă ca şi mărgăritarul peste care au aruncat atâta sgură.

Trecând la literatura actuală, ca un vizionar şi-a exprimat credinţa în isbutirea curentului naţional pe care îl propagă „Semănătorul" şi nu şi-a putut ascunde mila — mai mult decât dispreţul — faţă de societatea noastră care nu citeşte de loc româneşte. Fac toţi pe snobii,

spuneà, neştiind că ceeace formează un popor e tocmai literatura lui, acel contact nevăzut între public şi scriitor. Societatea cultă? E cosmopolită. Toţi levantinii şi-au dat întâlnire la noi şi şi-au întins aripile de parc'ar vreà să astupe soarele. Jos incultura cea mai complectă. Iată de ce datoria noastră, a voastră, e să luptăm pentru înlăturarea a două rele dintr'odată. Incă nu cunoşti Bucureştii, dar vei vedeà mai târziu.

*

Il întâlnesc des acuma, la Fundaţie unde e bibliotecar. Arare îl văd ridicându-se din fotoliu şi făcând turul sălilor de cetire. Tot timpul stă la masă şi citeşte cu ochii neridicaţi depe carte. In mâna dreaptă ţine o ştampilă pe care o aplică foii ce-i întind studenţii cari părăsesc sala de lectură.

Când se închide biblioteca, el continuă totuşi să citească şi mâna, lui mecanic parcă, pune ştampila pe foile ce i se aşează pe birou.

Uneori eşim împreună. Facem o plimbare pe C lea Victoriei, pentru a intrà apoi în vreun local. Mi se pare ciudat că nu vorbeşte niciodată despre lucrările lui; mai bucuros stă de vorbă despre alţi. Nemulţumit de el, de societatea în care trăeşte, se reîntoarce spre anii copilăriei şi regretă că nu a rămas printre ai lui, în Ardeal. . .

O, mult mai bine ar fi fost
De-ai fi rămas în sat la noi

Ai fi avut şi tu un rost
Şi-am fi avut pământ şi boi!

îi spun râzând.

Poate ar fi fost mai bine aşa, adăogă el, cu melancolie.

Are o simpatie deosebită pentru tipografi, pe care-i cunoaşte mai de aproape. Când vorbeşte despre aceştia are accente duioase şi multele întâmplări ce ştie a povestì din viaţa lor, mă fac să văd o lume de mici intelectuali, cari nu-mi par de loc mici în clipele acelea.

In astă seară a scos din buzunar un teanc de manuscrise sosite la redacţia revistei. Poezii, proză, mai ştiu eu ce. Işi aruncă ochii pe foile —unele scrise perfect caligrafic şi pare mânios că nu găseşte nimic bun de publicat.

— Le citeşti toate? îl întreb.

— Versurile, da. Caut sufletul nou care abia acum se desprinde. Dela primul vers ştiu dacă am deaface cu un poet; sau cu un simplu versificator. Poetul are întotdeauna de spus ceva — ceilalţi sunt banali. Cine ştie ce scopuri urmăresc ei! Poate publicarea numelui, vanitatea de a şi-l vedeà tipărit. Să citeşti scrisorile care însoţesc poezia sau proza. Toate's croite pe acelaş calapod, toţi exprimă aceleaşi platitudini. M'au scârbit. Fireşte, coşul le înghite pe toate. Unii devin irascibili dacă nu le publici poezioara; aşteaptă două sau trei numere, pe urmă trimet o scrisoare plină de înjurături şi peste o săptămână sunt sigur că le întâlnesc

poezia însoţită de fotografie şi elogii în paginile unei foi de caracudă. Cumpăr anume tot ce apare, fiindcă mă face curiozitatea să le văd mutra. Dacă n'ai nimic de spus, ce să mai baţi câmpii degeaba? — Cei cari au talent îşi trimet poesia sau nuvela însoţită pe câteva rânduri în care tremură sfiiciunea sufletului lor. Ei caută mai mult o apreciere, o încurajare şi doresc ca primele lor încercări să fie publicate sub anonimat, dacă vom găsi că sunt publicabile. Prima calitate a omului de talent e să fie modest. Cei mai nesuferiţi sunt cei cari vin cu recomandări din partea cine ştiu cui. Parcă ai nevoie de recomandare, cum ar fi cazul când ceri să fii numit în vreo slujbă! Lucrarea literară să recomandă singură, nu are nevoie de protectori. In literatură drumul ţi-l faci singur; nici un scriitor de talent n'a rămas necunoscut până acuma. Vine un timp care răzbună toate umilinţele toată sărăcia, toată truda nopţilor de veghe, te răzbună dacă ai fost ignorat şi ai avut talent. Mi-aduc aminte, am întâlnit la Roma pe Pincio. E aproape necunoscut. Vei vedeà însă că va venì şi ziua lui. Cu câtă durere nu vorbeà Pincio de viaţa lui pe care o simţea pe sfârşite şi ce regrete avea de a nu fi putut da tot ceeace ar fi dorit literaturei.

*

Mi se pare că nu-i preà place să steà împreună cu scritorii. Se vede că discuţiile literare îl plictisesc. Nu vorbim aproape niciodată.

de literatură doar întâmplător când vine vorba despre cine ştie ce poet din altă ţară. Graţie lui fac cunoştinţă cu o mulţime de poeţi germanĭ şi unguri despre cari îmi vorbeşte ceasuri întregi. Are în buzunar aproape întotdeauna, unul sau două volumaşe.

Seara aceasta plecăm împreună dela Fundaţie. Iosif are gust de vorbă şi e bine dispus, ceeace e rar la dânsul.

Calea Victoriei pare mai veselă în astăseară. Lume puţină; încă nu s'a reversat din teatre şi cinematografe.

Mergem la Durieu. Bem vin înfundat ceeace se întâmplă mai rar. Motivul veseliei nu mi-l spune, ceeace e un indiciu pentru mine că e de ordin mai intim. Imi arată câţiva tipi la mese cari se veselesc în tovărăşia unor femei. Stăpânii capitalei, îmi spune nu-i cunoşti încă. Printr'o asociaţie de idei care pare că-l urmăreşte, îşi distramă pânza trecutului şi evocă cu pietate figura tatălui său, azi într'un orăşel din Muntenia. Primele versuri s'au tipărit în ziarele şi revistele din Ardeal. Nici el nu ştie cum s'a trezit într'o bună zi la Iaşi. E cald, câteva zile petrecute într'un hotel, pe urmă isprăvind banii, se mută pe una din băncile Copoului, de unde îl goneşte cel dintâi vânt de toamnă şi foile veştede. Mănâncă cum poate şi ce poate, trăind din douăzeci de lei pe lună, ce-i primeà dela redacţia unui ziar ieşan.

Se mută la hotel Vanghele, un fel de han, închiriind un pat în odaia îngrijitoarei. Cu chipul acesta nu mai aveà nevoe să cumpere lemne. Curios, continuă el, femeia aceea simplă, de ţară, care abea ştià să citească, văzându-mă cum mă aşez, lângă gura sobei, seara, să citesc vreo carte, mă rugà să citesc tare, s'audă şi ea. Aveà un simţ de pricepere care mă uimeà şi un dar născut de a osebì pagina frumoasă. Eu o duceam foarte bine; aveam masa de seară, de cea dela amiazi nu mă mai îngrijeam: noaptea ceteam până târziu. Râse, reamintindu-şi de această pagină din trecut şi adăogă serios:— Sunt sigur că dacă femeia aceea învăţà carte, ar fi fost cinevà. Ştià toate poveştile şi o mulţime de poezii populare dintre care unele de o rară frumuseţe. Le spuneà cântând aproape. Ce-ţi spun eu, poporul nostru e capabil să pătrundă cele mai frumoase lucruri. Dar a trecut şi vremea aceea. M'am reîntors la Bucureşti, mutându-mă din mansardă în mansardă, până ce în fine am sfârşit prin a mă stabilì. Câte reviste n'am pornit, cu ce entusiasm nu plecam la drum pentru a constatà în cele din urmă, că ne isbim de indiferenţa publicului, datorită lipsei de cultură, de educaţie, mai ştiu eu, cărui viciu de organizaţie soeială.

„Semănătorul" e o bază şi un semn, că reacţiunea s'a produs. Nimeni nu-şi dă încă seama de importanţa acestei mişcări. Vei vedeà mai târziu şi abea atunci veţi ştì că întotdeauna

trebue să fie o generaţie de sacrificiu. Poate vom uşurà calea celor ce vor venì după noi, poate vom începe şi noi a cunoaşte timpuri mai bune.

Isprăvim seara la o cafenea, la o partidă de biliard. Jucăm destul de prost amândoi; pe el îl pasionează acest sport deşi progrese nu prea face.

*

Il întâlnesc azi la Universitate, cu o studentă la braţ. Un coleg îmi spune că e viitoarea soţie a lui Iosif. Abea acum înţeleg de ce erà aşa de vesel ultima seară, când am fost impreună. Ce aer grav are!

*

Il văd rar de tot acuma. Il urmăresc în revistă; publică mai des şi lucruri tot mai frumoase. Numele lui începe prin a fi consacrat, colaborarea lui a fi căutată. Intre timp încep şi şezătorile literare sub conducerea domnului Iorga. Iosif apare timid pe scenă; îşi recită poeziile însă cu atâta căldură comunicativă, ştie să deà un glas de duioşie, ce pare a veni de departe, din ţara durerilor şi a energiei.

*

Are o fetiţă. E 'n culmea fericirei. Il întâlnesc încărcat cu pachete, ca un bun tată. Zăbovim o jumătate oră la „Caru". Nu vorbeşte decât de sentimentul de paternitate, pe care abea acuma-l înţelege în toată plinătatea lui — dar tu eşti un copil, adăogă — nu poţi înţelege nimic din toate astea. Am început a râde..

Totuşi o umbră de suferinţă i-se lăsă pe faţă: — Cine ştie dacă copiii nu moştenesc şi bolile părinţilor, zise. Un păcat al tinereţii, când încă nu-ţi dai seama ce este viaţa, câte nenorociri nu poate aduce. Cel mai grozav lucru mi se pare să sufere din cauza ta o fiinţă nevinovată şi să suporte toate consecinţele nebăgărilor tale de seamă. Am suferit şi eu şi acuma mă chinuesc gândurile acelea. Ori cum, trebue să fii băgător de seamă.

*

A apărut „Cântec de leagăn", dedicat fetiţei lui, Corina.

Hai, odor, hai păsărică,
Dormi, o, dormi fără de frică,
Să te-alinte
Moş cuminte
Şi să ţi cânte 'ncetinel:
„Mugur, mugur, mugurel".

In timpul acesta aproape nu-l vedeam. Işi petreceà vacanţele la familia soţiei, iar când veneà în Bucureşti, ca unul ce renunţase la viaţa de boem, îşi petreceà timpul între casă şi funcţia dela Fundaţie. Il vedeam cu vechii lui prieteni, de o vârstă cu dânsul şi luîndu-şi bastonul şi pălăria plecà grăbit spre casă. Singur, Gârleanu râdeà de această transformare, ca unul care îşi petreceà nopţile târziu, în discuţii literare care niciodată nu mai aveau sfârşit la el.

*

Cineva mă bate peste umăr. Mă 'ntorc.

—Ce te-ai speriat așà ? mă 'ntreabă Iosif râzând. Intre altele, îmi spune că în curând o să avem o surpriză literară Mai mult nu a vrut a-mi spune. Nici nu insistam.

Petrecem seara la un restaurant și după masă o lungă partidă de biliard.

*

— A doua zi, la cafenea, Iosif îmi recomandă pe poetul Dimitrie Anghel. Mi-a făcut o puternică impresie și m'a uimit verva spiritului său. Mic la trup, subțirel, o frunte mare, cu surâsul ironic ca un ascuțiș de sabie. Foarte elegant îmbrăcat, ai zice mai de grabă că e un amator de literatură, un vesel tovarăș al scriitorilor în societatea cărora se complace acest nabab, pe care viața banală ce e obligat s'o ducă zilnic, îl face să-și caute un refugiu în castelul plin în totdeauna de iluzii, al scriitorilor. Un spirit rafinat, tăios, cu replica gata oricând.

Recitesc în astă seară, volumele lui *In Grădină* și *Fantazii* și rămân din ce în ce mai uimit de contrastul, ce mi se pare că văd între om și operă.

*

— Anghel ocupă o cameră la hotel Metropol unde îi fac o vizită împreună cu Iosif. Cei doi poeți vorbesc de colaborare și Anghel râde șiret, privindu-mă pe sub ochi. Surprinza literară erà deci noul poet A. Mirea.

Luăm masa împreună, la un restaurant, deoarece soţia lui Iosif erà plecată în familie.

Cei doi poeţi clădesc planuri literare. Anghel îmi pare ideia. Tutuşi Iosif are un nume; Anghel încă nu. Poate că Iosif îndulceşte ascuţişurile tăioase ale lui Anghel.

Mă uimeşte inteligenţa scânteetoare a lui Anghel, veselia lui ironică, felul lui de a privi lumea, aşà de impresionant. O energie nebănuită pare a se fi deşteptat dintr'odată la un om a cărui faţă marchează primele urme de oboseală. Vădit lucru, amândoi sunt un contrast; mi se pare că Anghel domină; ce va eşì din aceste două minţi care nu vor să facă decât una, vom vedeà.

In societatea lor am petrecut cea mai frumoasă seară de când sunt în Bucureşti.

*

— Cei doi poeţi lucrează. Revistele şi ziarele nu se ocupă decât de ei. Diferitele publicaţii le solicită colaborarea; dela şezători literare cu neputinţă să lipsească. A apărut *Legenda Funigeilor* un admirabil poem dramatic şi prin contrast *Caleidoscopul lui A. Mirea.*

Ii văd mai rar. Anghel s'a mutat dela hotel şi stă împreună cu Iosif. Lucrează ziua, lucrează până noaptea târziu, aproape tot timpul lucrează. Toate privirile sunt aţintite asupra acestor doi poeţi, al căror nume nu-l mai pronunţă nimeni izolat.

*

— Apar: *Cometa,* comedie în trei acte și *Carmen Saeculare*, epopee istorică de o frumuseță rară.

Care e partea de colaborare a fiecărui, nu știe nimeni. Iosif rustic, patriarhal, duios; Anghel un rafinat, un spirit ascuțit. Firi așà de deosebite, și-au topit sufletele, ca să răsară un suflet nou.

*

— Anghel a 'nchiriat un apartament dela „Societatea Scriitorilor"; Iosif stă în strada Virgiliu. Ai zice o separație.

Apar: al doilea volum din *Caleidoscop; Portrete*, proză; *Gringoire*, traducere din Banville cu splendida baladă în versuri; *Poesii* de Ibsen; *Strigoii Carpaților,* roman, traducere din Al. Dumas tatăl și *Cireșul lui Lucullus*, în care se vădià că numele lui Iosif erà de împrumut numai.

*

— In ochii publicului Iosif a pierdut; Anghel s'a ridicat. Cei doi poeți sunt în plină epocă de fecunditate.

*

— Iosif e singur. E o seară de vară înăbușitoare, cum numai Bucureștii le cunoaște. Stam într'o grădină de vară, o grădină izolată, pe care nu o frecventează obișnuiții dela Pariziana.

Iosif e trist. Aruncă crâmpee de frază, se oprește și beà. — Tu nu cunoști încă viața îmi spune într'una. Nu înțeleg nimic din tonul lui sibilic.

Plecăm târziu. Cum îi e urât, mă ia la el acasă, să dorm. Pe drum tot timpul a tăcut.

Când am ajuns la locuinţa lui, am observat că a oftat, când a scos cheia din buzunar. A deschis şi ne-am urcat în apartamentul lui, unde domnea cea mai desăvârşită dezordine. Şi-a aruncat ochii asupra lucrurilor din casă, cu ciudă parcă, a isbit un scaun, ce i se părea că-i stă în cale şi s'a lăsat apoi într'un fotoliu mare, de piele.

— Ce bine ar fi să mori aşa, zise, ducându-şi mâinile după cap.

Il privesc cu atenţie. Faţa îi e schimbată de o durere ce i s'a aşezat deodată; îi tremura buza de sus. Privirile îi rătăcesc în altă lume pe care eu n'o pot prinde.

— Bei un coniac, întrebă într'un târziu şi fără să mai aştepte răspunsul, toarnă în păhăruţe două coniacuri. El a băut vreo cinci. — Reminiscenţă din timpul colaborărei, spune cu un ton acru. De-acum s'a *isprăvit!*

Il privesc mirat. Svonurilor, ce ajungeau până la mine nu le dasem nici o atenţie. Se făcu deodată lumină înaintea mea.

— Poate-i mai bine aşa adaog cu semnificaţie.

— Cine ştie, zise încet, închizând ochii pe jumătate.

Am încercat să dorm, însă m'au deşteptat gemetele lui. Eşise în balcon şi la lumina albă, ce trimetea becul cu gaz aerian din stradă, mi s'a părut o umbră transfigurată.

L-am strigat, el însă a început a râde. — Nu-i deloc poetic să te arunci de pe balcon, zise cu amărăciune.

Am stat până la ziuă în balcon. Cu cele dintâi scăpărări de lumină păreà că se mai linişteşte.

L-a învins oboseala şi a adormit vreo două ore.

*

— De trei săptămâni suntem nedespărţiţi. El e mereu neliniştit şi îl abat gânduri negre. Văd bine că o durere lăuntrică îl apasă, simt că se petrece cevà grav în acest suflet sbuciumat care-şi mistue singur suferinţele. Nici o destăinuire, nici o vorbă de ură însă impotriva nimănui, nici un accent de revoltă.

Ce suferă şi cât suferă nu ştie decât el; nu se desvălue, tot mai negru pe fiece zi.

— Ceeace trebuià să se intâmple s'a întâmplat, spuneà uneori; în viaţă ai de luptat adesea cu neprevăzutul, împotriva căruia nu găseşti la timp arme de apărare.

*

— Iosif s'a mutat la hotel Splendid.

Divorţează, îmi spune Gârleanu. Tu n'ai ştiut?...... Dau din umeri şi nu-i răspund nimic. Imi vine greu să intru în tainele de alcov ale cuiva.

Reia viaţa de boiem şi duce o viaţă de noapte. Poate îşi neglijează şi slujba uneori. A devenit nepăsător faţă de lume.

Aproape în fiecare seară ne găsim la Kübler unde s'a stabilit cenaclul literar.

O legătură mai strânsă a reluat Iosif în timpul acesta cu Chendi, de care se despărţise când acesta din urmă a plecat dela „Semănătorul“ şi a întemeiat „Viaţa Literară“.

*

— Anghel e şi el singur acuma. La început evitau amândoi a se întâlni în acelaş local. Ca şi cum ar fi fost înţeleşi, apărea fiecare la osebite ceasuri şi dacă se surprindeau, unul din ei eşeă grăbit. Apoi, ca doi streini şi-a continuat fiecare calea lui, neîngrijindu-se unul de altul. La cele întâmplate nu face nimeni nici ceà mai mică aluzie. Se respectă durerea unuia şi poate fericirea celuilalt.

*

— De două luni sunt pe secretarul lui Anghel. E obişnuit, se vede, să nu mai scrie singur. Omul acesta e uimitor. Dictează cu o foarte mare uşurinţă, de aci poate acea muzicalitate şi formă rară în proza lui. Pare un inspirat. Glasul lui are nuanţări fine şi o delicateţă, o dulceaţă pe care nu i le cunoşteam. O enigmă pentru cel care-l întâlneşte în stradă, pe omul elegant, pe obişnuitul să frecventeze cele mai alese localuri. Intre cei patru pereţi ai odăei lui cu gust aranjată, Anghel e un suflet care vibrează de dureri pe care nu vreà să i le cunoască nimeni. De aci poate acea notă ironică, ca o luptă între două suflete ce se sbat zadarnic în pieptu-i chinuit.

— Despărţirea între cei doi poeţi a produs impresie în lumea literară şi în public. Comentariile n'au lipsit de sigur. Vorbe aspre n'a avut nimeni împotriva lor, poate vorbe de compătimire. O fatalitate i-a urmărit pe amândoi.

Nu-i aud niciodată vorbind unul despre altul şi dacă o fac uneori, e pentru a-şi aminti cum au lucrat o bucată şi pentru a-şi aduce omagii talentului lor pe care ştiau să-l preţuiască, fiecare silindu-se parcă să atârne balanţa în cumpăna celuilalt.

Intre acestea, toţi se întreabă ce vor scrie *de acum* cei doi poeţi. Curiozitatea lumei literare şi a publicului e mare.

Iosif continuă deocamdată o serie de traduceri în care ajunsese un maestru; Anghel urmează proza lui neîntrecută.

*

— Anghel a plecat la Paris. Nu mai puteà stà 'n ţară.

In lipsă-i arde Luvru şi apartamentul lui în care îngrămădise o sumă de amintiri. Manuscrise inedite, câteva lucrări terminate, multele fragmente, diferite însemnări şi tot ceeace formează averea unui scriitor — le-au mistuit flăcările. Au şters şi unele amintiri intime ale lui.

*

Bolnav de nervi, astăzi s'a reîntors Anghel dela Paris. E de nerecunoscut. Totuşi arată o veselie care se vede bine că-i silită.

Acum e 'n sanatoriu la Elisaveta. Palatul acela îmbrăcat totul în alb îl enervează mai rău

Il găsesc îngândurat. Singurătatea îl plictiseşte. A regăsit şi acì cunoscuţi. Ideile lui iau uneori un curs fantastic; totuşi e de o luciditate de spirit extraordinară şi ştie a se examina pe el însuşi. Sufere de un surmenaj foarte primejdios.

*

In *Viața Românească* au apărut câteva poezii lirice de Iosif. Au făcut senzaţie.

Tot ce-a scris mai frumos Iosif sunt ultimele lui producţii. Nenorocirea e în totdeauna bună la ceva. Literatura a recâştigat doi poeţi, pierzând unul, care a dat tot ceia ce puteà da.

*

Anghel se reface. A început să scrie. E mai vioi, mai satiric, mai tăios ca înainte. Condeiul lui a devenit temut şi instinctiv ia poziţii de atac, deşì pe el nu-l atacă nimeni. S'a căsătorit cu fosta doamna Iosif.

*

Apar *Cântece* de Iosif, închinate „Nataliei". Versuri lirice de o frumuseţe rară în care se destăinuesc tainele suferinţei unui poet.

O, sboară iar pe drum de seară
Trist cântec pân'la casa Liei,
La casa'n veci iubitei sboară
Şi tainic la fereşti adie-i. .

Adie-i la fereşti şi spune-i
Stăpânei dulci şi'n veci iubite
Povestea 'ntunecat' a unei
Sărmane inime sdrobite.

Să-i spui că nici să o blesteme
Nici ură n'ar putea să-i poarte,
Ci plânge, sângeră şi geme
Şi o s'o cheme pân'la moarte;

Şi ce sălbatic a iubit-o
In patima-i mistuitoare,
Şi cum ea însăşi a zdrobit-o,
Cum a călcat-o ea 'n picioare!

*

Anghel a inceput a publica versuri în „Flacăra“ sub ciudatul pseudonim *Ola Canta.* S'a urupt zăgazurile, cei doi poeţi cântă iarăşi.

*

Nemulţumiri se abat poate şi asupra lui Anghel. Il văd mai des în Bucureşti, în toiul verei, e singur şi nici el poate nu ştie ce-l aduce acì pe aceste călduri caniculare.

Când caută cinevà să-ţi abată mândria' e greu, spuneà el. Aproape nedespărţit de bunul nostru prieten Măciucescu, un om de o delicateţe şi un tact cum numai rar se întâlnesc. Ciucă, cum îi zicem noi, e depozitarul multor taine. Intimităţile familiare ale lui Anghel le bănuesc totuşi ; drama pe care-l văd că o joacă, suferinţa ce-i se aşterne zi cu zi pe faţa lui ce ia trăsături ciudate şi altele multe, sunt însemnări ce zac uitate într'un carnet.

*

Iosif a scris *La Arme.* Castaldi a compus muzica. Il întâlnesc după prima audiţie care a avut loc la Nicolae Filipescu. Il felicit, el însă e nervos, plictist, amărît, veşnic nemulţumit.

Luăm masa împreună.

Neglijenţele tinereţi se răzbună, spune el. Am început iar să fac injecţii. Nu mă simt bine de loc.

Mi-a vorbit despre moarte, „zeiţa liberatoare“ şi ca niciodată mi-a împărtăşit planul unei lucrări dedicată *Morţei*. Am avut o impresie de groază.

*

La arme s'a răspândit cu iuţeaia fulgerului. Sunt într'un restaurant cu Iosif. Orchestra îi cântă marşul. Publicul îi face ovaţii. El însă furios, pleacă, să se piardă singur în mulţimea anonimă.

*

Eri a cheltuit şase sute lei în aur şi azi nu mai are nici un ban. A început să beà. Vorbeşte aşa de încet că abia îl auzi. Spuneà că va pleca la Paris. Azi e prăpădit de osteneală Pare un halucinat.

— Aşa e, dacă n'ai noroc în viaţă, zise cu tristeţe şi cu o nesfârşită durere.

*

S'a decretat mobilizarea. Deseară trebue să plec la garnizoană. Cum ies dela Institut, îi întâlnesc mai abătut, cu o faţă ce păreà că vine din mormânt.

Pe Bulevard cobora un grup care cânta *La Arme*. Auzi, Ştefane? îi spun.

Nu ştiu ce-a răspuns, că nu l-am auzit. Am observat că buzele lui se mişcau ca de un tremurat. Mi-am luat ziua bună dela el, şi l-am privit încăodată lung, poate nu ne mai vedem. Păreà străin de toate câte se petrec în jurul lui.

*

Ziarele care au venit astăzi anunță moartea lui Iosif. Aşa de repede; am rămas abătut.

Ai închis ochii sărman tovarăş al vieţei nostre şi dincolo poate, de aceestă lume, vei regăsi pacea pe care aci zadarnic o căutai.

Incununat de glorie, aşa mori tu şi lacrimile ce te-au însoţit la locuinţa de veci, tu ai ştiut să le prefaci în cântecul de biruinţă, a cărei chemare flutură pe mii de buze.

Şi acum, îmi vin în minte două strofe din versurile tale, nmbra sufletului tău ce va rătăci sbuciumată în lume.

Căci dacă vieaţa mea e stinsă
Şi tu mă dai uitării mâne.
In cântecele mele însă
Iubirea-mi tainică rămâne,

Şi oricât te-ai apăra 'mpotriva
Iubirii ce-o ngropai în ele,
Fantoma-i tristă răsări-va
Mereu din cântecile mele.

*

După un an şi ceva, drama dela Buciumeni, Tecuci, agonia şi moartea lui Anghal. Firul ţesut zi cu zi şi-a purtat roadele...

După o luugă şi dureroasă agonie, poetul. Dimitrie Anghel a încetat de a mai fi printre cei vii. Gestul din urmă de eliberare pe care l-a făcut, justifica dragostea lui de vieaţă pe care n'a putut-o însă trăi după cum o visase.

Clipe de răgaz n'a cunoscut sufletul lui sbuciumat şi frumuseţile ce ascundeà inima lui nu au rămas necunoscute. Ca un străin trecuse

prin viaţă, de şi talentul, verva lui fermecătoare, inteligenţa lui în afară de comun, erau căutate.

Singura mângăiere ce-şi mai rezervase a fost scrisul, şi scrierile lui arată felul de a gândi şi simţi al acestui mare poet, bucuriile şi decepţiile lui, toate nostalgiile şi tot sbuciumul sufletesc pornit din ţărmuri de mare şi purtat prin marile capitale ale Europei.

Fire de artist de rasă, Anghel a înţeles de timpuriu taina versului, pe care îl lucrà ca un sculptor îndrăgostit de daltă, şi a ştiut să dea sens vorbelor. Cuvinte de prisos nu găseşti în poezia lui — căci poesia desbracă tot ceeace e de prisos — şi din neaşteptata lor împerechere a ştiut să scoată imaginea nouă, să evoce dulci amintiri sau, luând poziţie, să lovească ca un tăiuş de sabie.

Multe lucrări, cu care oricare altul s'ar fi simţit onorat, el le distrugea; simţul estetic nefiindu-i satisfăcut.

Activitatea lui literară, prodigioasă în răstimpuri, cu lungi tăceri ce urmau, şi-a găsit adevărata expansiune în epoca, în care revistele literare luaseră şi la noi un mare avânt, iar gustul de a ceti, al publicului născuse într'o măsură apreciabilă.

Colaborarea cu Iosif, fapt unic în analele literaturei noastre, a ţinut până în clipa când s'a desfăcut cum se desface rodul copt de tulpina ce l-a purtat, urmându-şi fiecare drumul ce-i erà ursit.

S'au despărţit prieteni sau duşmani — cine ştie — dar vorbe grele n'au căzut între ei.

Cel care a cintat în vorbe ce fac drumuri de catifea, care a împrăştiat tonuri estompate, a adumbrit lumina ce veneà prea vie, cel care a trezit multele clopote din turnuri şi le-a dat glas să plângă alte vremuri, evocatorul de amintiri, făuritorul de legende a adormit şi el în tăcutul şi liniştitul oraş al copilăriei sale.

Şiruri noui nu va mai scrie, alte figuri și alte privelişti nu va mai adunà, nu va mai tulburà tihna nimănui şi nimănui nu-i va mai stà în drum.

In lumea de fantome a intrat şi Anghel s'adauge un giulgiu mai mult în lumea aceea.

D. D. PĂTRĂȘCANU

BIBLIOTECA
...nii P... Sect. III
N:

D. D. PĂTRĂŞCANU.

Domnul Pătrăşcanu a debutat în literatură când a ajuns la maturitate. La vârsta domniei sale alţii se lasă de acest „sport", pe unii îi părăseşte înspiraţia şi Muza îşi caută alţi lari.

Domniasa s'a născut odată cu „Viaţa Românească". Poate, dacă nu apărea revista ieşană, am fi fost lipsiţi şi de „Amintirile lui Cassian". Unii scriitori îşi încheie activitatea scriindu-şi amintirile, domnul Pătrăşcanu şi-o deschide prin amintiri. Nu ne prea interesează decât prin faptul că vrea să le scrie în stilul lui Creangă, cu oarecare reminiscenţe chiar din marele povestitor moldovean, dar fără să-l poată ajunge.

Două episoade în amintiri: copilăria şi adolescenţa. In partea întâia: stil deslânat, înşirarea unor întâmplări banale de liceu, cu poreclele profesorilor, cu mici aventuri, care, la vârsta aceea, iau proporţii şi de care mai târziu râdem noi înşine, cum râdem *mai târziu* de atâteaori pe propria noastră socoteală.

Partea a doua: o poveste de dragoste în mic stil romantic, cu pagini duioase şi sentimentale ce vor fi stors de sigur multe lacrimi în pensioanele de domnişoare, cum ar zice, de pildă, domnul Ibrăileanu. Friguri de dragoste, boală în familie, reţete uitate, gelozie, lipsă de bani

şi în sfârşit moartea eroinei, în timp ce eroul îşi contiună slujba şi îşi încasează regulat leafa dela biuroul Camerei de Comerţ.

Celelalte bucăţi din volum, schiţe vesele în care autorul e drept că nu prea ţine în seamă ceeace se numeşte stilul literar, îl arată ca pe un om vesel, care ştie să povestească o anecdotă sau o întâmplare comică din vieaţă şi să o aştearnă pe hârtie.

O literatură uşoară, de revistă umoristică, fără pretenţii şi urmări, lipsită de satira care biciue şi de umorul care vindecă, deşi uneori cade în trivial în care pare a se complace şi pe care îl exploatează cu succes pânăla exasperarea cititorului cu bun simţ.

Totuşi domnul Pătrăşcanu a fost un om norocos. Unii l-au comparat cu Caragiale şi au făcut-o în toată seriozitatea, uitând probabil perspectiva ce o aruncă asupra societăţii marele scriitor; alţii au găsit că-şi scrie schiţele în genul lui Cehov, au stabilit un fel de grad de rudenie între scriitorul rus şi domnul Pătrăşcanu, apropiaţi unul de altul pe cât sunt de „depărtaţi Unghenii de Rusia . . ."

Fiindcă atâtea comparaţii fericite au căzut pe barbişonul domnului Pătrăşcanu aş riscà să spun că domniasa e strănepotul lui Cervantes, deşi, prin Gogol, e nepot de vară primară cu Swift şi probabil, se înrudeşte cu toţi marii scriitori satirici şi umorişti de pe lume.

Au trecut ani însă şi domnul Pătrăşcanu a mai publicat un volum. Cum în răstimpul acesta am schimbat condeiul pentru a luà în mână arma pe care am purtat-o mai bine de trei ani erà firesc să nu mai fiu în curent cu diversele' publicaţiuni.

Ce-a mai scris domnul Pătrăşcanu în timpul acesta, care i-a fost activitatea, spre ce ţeluri se îndreptau gândurile sale, eu n'am ştiut până ce într'o zi i-am întâlnit numele ce semna un articol într'un ziar din Bucureştii ocupaţiei, nume ce-l arătà de astădată, intrat în arena politică, devenit dintr'odată omul premergător al prefacerilor ce urmau să vină după război.

O activitate plină de ură şi patimă, protivnică celor ce au trecut cu armele în Moldova liberă, un patriotism pe care nu-l pot înţelege. Bucuria că rezultatele războiului nostru corespundeau cu ideile al căror părtaş se făcuse, triumful personalităţei sale care acum creştea, se umflà zi cu zi şi se ridicà în postura de apărător al celor mulţi şi cereà pedepsirea foştilor lui tovarăşi din partid în *Vinovaţii*, broşură ce păcătueşte prin lipsa de obiectivitate şi imparţialitate, ni-l înfăţişează pe domnul Pătrăşcanu în unul din cele mai grele şi serioase momente ale zilelor noastre.

Prea multă patimă puneà în tot ce scrià şi vorbeà, prea i se aşterneau pline de protivnicie gândurile, prea multă ardoare în propagarea ideilor de împrumut dela domnul Stere, prea

multă curtoazie faţă de inamicul care continuà a ne face să suferim, ca să nu mă facă să sfârşesc prin a aveà îndoeli asupra sincerităţii sale.

Un scaun de deputat, ca ales în timpul ocupaţiei, o numire într'o înstituţie de stat, şi căreia avea să-i urmeze probabil şi altele, comicul rol de censor ce-şi luase în parlamentul dela Iaşi, unde glasul său răguşit căutà să domine alte glasuri şi unde îşi debità veninul într'un stil oratoric plin de invective, fără a aveà calităţile ce i se cer unui orator, încrederea în sine pe care o lăsà să se împrăştie în juru-i, spiritul de domitaţie ce voia a imprima unei Camere de tranziţie şi rolul de dictator ce încerca să-şi pregătească in tot debitul de fraze răsuflate, de rămăşite de discursuri, de frânturi de idei, de apostrofe, de elanuri democratice şi cochetării aristocratice, pe toate le-a adunat, de toate a uzat pentru a-şi face un piedestal pe trupul Moldvei amputate.

O inteligenţă puţin pătrunzătoare, fără îndoială. Nul ca orator. Fără idei proprii, deşi la un moment dat se făcuse campionul ideilor altora, forţând nota, lipsit de cele mai elementare calităţi ce i se cer unui om politic, având în schimb toate defectele politicianului nostru, domnul Pătrăşcanu a reuşit să adune mult ridicol în pretenţioasa sa persoană, cocoţată ca o „veveriţă" oarecare pe un piedestal, aşà de nestatornic totuşi.

ION CREANGĂ

ION CREANGĂ.

— 25 DE ANI DELA MOARTEA LUI.

Se împlinesc astăzi douăzeci şi cinci de ani dela moartea lui Ion Creangă. Povestitorul moldovean îşi are locul lui bine fixat în literatura românească, alături de cei mai de seamă literaţi ai nostri.

S'a scris atât despre dânsul şi s'au repetat de atâtea ori calificativele ce se puneau înaintea sau după numele lui — „marele povestitor" sau „povestitorul cel mai mare", în cât cel care vorbeşte azi despre Creangă, îi poate spune simplu, povestitorul Creangă, cuvântul „povestitor„, căpătând un înţeles deosebit când e vorba de el.

* * *

Toată viaţa lui a rămas ceia ce s'a născut: ţăranul din Humuleşti, care a primit atâta cultură câtă îi trebuia ca să-şi scrie amintirile şi poveştile la adăpostul oricărei înfluenţe străine.

Un desrădăcinat, din mediul lui, n'a fost Creangă, şi el însuşi s'a împotrivit, în scrisul lui, — aceasta se vede bine, — oricărei influenţe care i-ar fi stricat mai mult de cât să-i folosească. Neştirbit, el şi-a păstrat caracterul primi-

tiv ţăranului, accentuat cu oarecare note de independenţă în viaţă, ceia ce nu i-a putut vătăma povestirilor sale.

Umorul lui e sănătos, plin de viaţă şi de veselie sinceră şi cinstită, aşa cum e ţăranul în cele mai fericite ceasuri ale lui.

Dacă şi-ar fi petrecut toată viaţa lui în Humuleşti, Creangă ar fi fost ca atâţi alţii un meşter în povestiri, pe care îi păstrează în amintire tradiţia satelor, sau îi adulmecă filologii şi colecţionarii de folclor şi literatură populară.

Intîmplarea însă, a voit ca el să-şi fie singur stăpânul şi întîmplarea aceasta e o fericire pentru literatura română, la care nu puţin a contribuit şcoala junimistă şi în special directiva ce a ştiut a-i da censorul literaturei de pe vremuri, Tit Maiorescu.

A-l compara pe Creangă cu unii din scriitorii de azi — cu care li-s'a părut unora a avea oarecari asemănări —, aceasta ar însemna a comite o profundă eroare, şi a face o confuzie între genurile literare, care în mod normal îşi au evoluţia lor.

Creangă scrie cum povestesc bunii povestitori ţărani, dînd frazei lui fragede un colorit de primitivitate şi cele mai adesea un înţeles adinc al lucrurilor. De aceia când îl citeşti, îl auzi parcă, şi scrierile lui par anume făcute ca să fie cetite cu glas tare.

* * *

Creangă are o însemnătate locală și generală. Locală, privit din punct de vedere al vieței intime de sat; generală prin nota care o imprimă și care domină impresia generală a lecturii: exuberanța unui umorist primitiv.

„Amintirile“, în afară de nota veselă, prezintă și un interes istoric. El a cristalizat o anumită viață, dintr'o anumită epocă și mediu în care a trăit și s'a desvoltat. A făcut ceia ce cu alte mijloace, în altă lume și în alte proporții a realizat Caragiale.

Poveștile lui, în care fantasticul joacă un rol aproape secundar, le-am considerat întotdeuna ca una dintre cele mai reușite epopee ale vieței țărănești. Creangă nu scrie o poveste, pentru valoarea ei întrinsecă; la el povestea e un mijloc de descriere a vieței țărănești, o complectarea a vieței descrise în „Amintiri“.

* * *

O altă notă pe care o putem pricepe mai bine Moldovenii, e finețea cu care Creangă știe a spune anumite lucruri, ce nu se pot spune decât în mod figurat. Și în privința aceasta, ajunsese a fi un adevărat maestru. Dar, pe care îl posedă sătenii noștri, și nu odată orășanul rămâne nedumerit de unele răspunsuri ce capătă și cărora nu știe ce sens să le atribue. „Moș Nichifor Coțcaru„ ilustrează minunat cele spuse. De pildă, maicele care vin la Târgul Neamț cu șieagul și care se plîng cu smerenia cuvenită că „ce să facă, lâna asta ne mănâncă“,

sau când harabagiul, care avea să-l ducă la Socola, spune neveste-si înainte de plecare: „Olimbiadă, ia sama de borta ceia“, și Creangă adaugă explicativ: „căci nişte porci spărsese gardul într'un loc şi să înădise la păpuşoi“.

Două din poveştile lui rămăse în manuscris, în posesia dlui Maiorescu, mi se pare, şi pe care le-am cetit în copie la domnul Ghiţă Kirileanu, înfăţişează și mai bine umorul lui Creangă. De altfel, originalul e ilustrat de însuşi mâna lui Creangă, şi cu oarecare modificări, s'ar putea publica.

* * *

Creangă poate fi cetit la toate vrîstele, cu acelaş interes cu care l-ai cetit prima oară, cu deosebirea, că descoperi întotdeauna lucruri pe care nu le bănuiai şi un înţeles mai adânc al povestirei. Un scriitor unic în felul lui, care nu plictiseşte niciodată.

Dacă aş risca o comparaţie, păstrând proporţiile, l-aş compara cu Gogol din „Suflete Moarte“. Ca şi Gogol însă, Creangă nu are farmec decât în limba lui şi de aceia e intraductìbil. Tradus, am cetit cândva o bucată tradusă, îşi pierde ori ce farmec, devine banal.

Viaţa lui a dat prilej la felurite comentarii, şi mulţi i-au complicat-o, mai mult decât şi-o complicase el însuşi.

Un desrădăcinat n'a fost Creangă. El și-a păstrat neatinsă firea ţăranului. Urà instinctiv oraşul, după cum urà tot ce era străin. Avea sentimen-

tele înăbuşite, adânc săpate în sufletul ţăranului sărac şi iobag, care-şi găsesc explicaţiile de ordin sociologic. Iubitor al tradiţiei, pe care ţăranul şi-a păstrat-o şi la care ţine, Creangă mergea aşa de departe în cât şi hainele ce purta trebuiau să fie din lâna oilor dela Humuleşti care tot acolo era lucrată.

Din aceste elemente se alcătuia viaţa lui morală şi de aceia prietenia lui cu Eminescu — intelectual care iubea ţărănimea — nu mai prezintă taine.

În lumea „Junimei" dela Iaşi, cei doi, care oricum nu se simţeau la largul lor, se regăsiseră.

LITERATURA DIN SPATELE FRONTULUI

LITERATURA DIN SPATELE FRONTULUI

I.

După o luptă, când începi a te reculege şi în răgazul ce ţi-l dă o linişte relativă din jurul tău, examinezi toată gama senzaţiilor prin care ai trecut, constaţi că în tine s'a produs o profundă schimbare. Eşti altul decât acela care erai şi fie că lupta ar ţine o oră, o zi sau mai multe chiar, schimbarea s'a produs, pentru totdeauna. Un om a murit, pentru a se naşte în aceiaşi clipă altul aşa de deosebit de cel plecat. Adevărurile se clatină, ideile se schimbă, lumea exterioară o vezi prin altă prismă şi un adevăr nou îşi face brusc un loc în lume.

Prin această nouă prismă. pot privi literatura ce s'a scris la spatele frontului. în anii de război. În limitele posibilităţii am urmărit mişcarea literară, extrem de redusă, care apoi a fost înlocuită aproape excluziv de ziare, ce apăreau la Bucureşti, pe urmă s'au concentrat la Iaşi, unde în afară de vechile ziare locale, câteva înighebări noi şi-au făcut apariţia.

*

Între lumea noastră şi aceia pe care o lăsasem îndărăt, din primele ceasuri s'a căscat o prăpastie adâncă.

Idealuri şi sentimente deosebite ne despart şi nu ne mai cunoaştem unii pe alţii. Condiţiile de viaţă numai fiind aceleaşi, era natural până într'un punct ca vederile noastre să nu mai poată avea puncte de atingere cu ale celorlalţi. Ceiace ne mira însă şi mai mult, era complecta lipsă de pătrundere psichologică a stărilor noastre sufleteşti pe care nici nu le bănuiau cei din spate. Transformările prin care treceam noi, scăpau cu desăvârşire celorlalţi, care ne priveau cu compătimire, cu dragoste, cu speranţe iar când se întâmpla ca unii din noi să revină între dânşii, prin spitale, erau obiect de extremă curiozitate şi amabilitatea multora îi confunda cu lumea păpuşelor.

În aceste condiţii ni se pare cu totul natural să se fi produs confuzie şi o eclipsă a simţului realităţilor.

*

Lecturile noastre, în afară de rari cărţi şi de unele reviste ilustrate ce găseam în tranşeele inamicului sau în case părăsite din sate şi oraşe părăsite, constau în mod obişnuit din ziarele ce ne soseau, cu întârziere destul de mari; din foi volante pe care ni le trimetea oficialitatea, și la începutul luptelor, dintr'o revistă redactată pentru „nevoile" frontului, care apărea sub auspiciile Ministerului de culte şi instrucţiune publică.

Unul sau două numere ne-au venit din revista aceasta și am rămas complect dezorientați.

Descopeream o atât de ciudată mentalitate şi nici un rând nu răspundea chemărei noastre sufleteşti. Versuri şi proză care ne lăsau indiferenţi, deşi scrise cu cele mai bune intenţii, căci intenţia era de a ne ridica moralul, nouă, celor de pe front.

Noi însă, printr'o intuiţie pe care ţi-o dau împrejurările, pricepeam, deși în mod vag, că prăbuşirea morală începea foarte departe, îndărătul nostru.

Am răsfoit cu înfrigurare primele ziare ce ne-au sosit pe front. Clocoteau de ură împotriva inamicului. Adevărul era mistificat și truda tuturor consta în a se aţâţa unii pe alţii, a ucide și cel din urmă sentiment de nobleţă ce se poate acorda unei fiinţe umane. Insuşi domnul Iorga se lasă atras în această vâltoare și la rândul său, dispunând de un arsenal mai vast, de o mare putere de emotivitate, găsea elanuri largi, invoca blestemuri, crea o nouă școală care atrăgea tot mai mult în mrejele ei din acele zile de înfrigurare mulţimea rămasă pela gazete care se luau la întrecere în acest cor de ură.

Sentimentul acesta noi nu-l pricepeam. Greutăţile de fiecare ceas, primejdiile ce ne aşteptau la fiecare pas, moartea care ne pândea la fiecare clipă şi marea durere ce plutea asupra capetelor noastre, ne făcuse mai buni, mai drepţi, trezise în noi un sentiment de umanitate pe care aproape

nu-l bănuisem să existe în sufletele noastre. Ni se vorbea nouă de cruzimile duşmanului, noi care eram în apropierea lui zi şi noapte! Nu ştiau, se vede, că în momentul faptelor nu vedeam, nu auzeam nimic, un instinct superior de viaţă ne poruncea să ucidem, să ne apărăm scump vieţile noastre. Incetau luptele, redeveneam oameni, altfel de oameni.

*

Poeziile şi articolele patriotice, cele mai multe iscălite de oameni fără un nume şi fără talent, câteva povestiri cu tendinţi pline de copilărie, care vor fi înduioşat poate vreo fată sentimentală sau ochi duioşi de mamă căreia-i reaminteau soţul sau copilul plecat departe, au sfârşit prin a nu ne mai interesa, decât din punctul de vedere al curiozităţii noastre.

Pe lângă sentimentul de ură pe care voiau să-l întreţină, am observat dela o vreme, un sentiment de groază, o teamă ce pătrundea tot mai mult în spatele frontului. Voivozii noştri erau deseori puşi la contribuţie şi imprecauţiunile ce li se adresau, ne dădeau impresia dacă nu de ridicul, dar cam aşa ceva. Era o lipsă de seriozitate, a doua caracteristică şi o vădită neînţelegere a realităţilor. Nici o lacrimă nu au avut când au căzut Bucureşti. Un comunicat sec, însera acest fapt, ca un fapt divers oarecare. Era în schimb un torent de furie al neputinţii, scrâşniri din peniţe cari făceau dovada slăbiciunei. Durerile retragerii, durerile nopţilor ne-

dormite şi ale zilelor negre, nu au scos accente de duioşie, care să deştepte speranţe, să oprească şuvoiul de nebunie ce venea din spate şi din faţă; să prăgătească opinia pentru gravele întâmplări ce se ridicau din toate părţile. Ignorarea realităţii şi o grozavă criză morală care a ţinut mai multe luni, sunt a treia caracteristică a literaturei ce se făcea în *momentele acelea*, în spatele frontului.

*

Devenisem eroi, fără să ştim, nişte eroi însă care nu ne recunoşteam. Intenţiile erau frumoase de sigur, ceiace scriau ziarele din Iaşi putea să fie interesant, dar toate erau depărtate de realitatea în care ne aflam, căci o idee aproape falsă îşi făcuseră oamenii de lumea frontului, încât în cele din urmă, sfârşirăm şi noi a ne mira de cele ce se scriau. Fireşte că modul cum înţelegea presa să scrie, i se părea cel adevărat şi corespunzător situaţiei şi probabil că scrisul lor îşi va fi purtat roadele în lumea din spate în vremea aceia.

Stăruitoarele îndemnări ce ni se făceau de a nu lăsa să pălească virtutea strămoşească, unele episoade de război auzite prin spitale dela răniţi, pe noi nu ne interesau, căci fiecare cunoaştea acum sute de întâmplări şi nimic nu ne mai impresiona.

Farmecul noutăţi, îl aveau pentru cei din spate şi dela o vreme ne-am format convingerea că ziarele nu sunt scrise şi pentru noi.

Îndemnurile deveneau aşa de stăruitoare, încât un articol al d-lui Iorga, l-a hotărât într'o bună zi pe sergentul Sch. să-i trimită o carte postală, prin care îl invita pe istoricul nostru să vină în tranşee, să vadă acolo cum este, şi pe urmă să scrie. Aceasta arată o stare de spirit, modul cum judecau soldaţii şi dela o vreme am observat că mijeă un spirit critic între dânşii. „Să vedem ce mai fac boerii", ziceau ei, când li se trimeteau ziarele de către Marele Cartier, ce ne veneau gratuit. Ne interesa nu ce facem noi, ci cu totul alt ceva; preocupările lumei aceleia deveniseră pentru noi un interesant subiect de examinare. Polemicele ce au putut naşte în acele timpuri ne-au găsit adânc dezamăgiţi şi revolta lui Octavian Goga la moartea lui Maiorescu, ni s'a părut o impietate.

*

Literatură nu s'a scris în anii războiului. Revista dela Bucureşti îşi încetase apariţia, tocmai în momentele în cari ar fi fost mai mult nevoie de ea, ceeace dovedeşte lipsa unui suport moral. Ziarul a fost unicul instrument de propagare a gândirei, şi lucru ciudat, rasa ziariştilor dispăruse aproape cu totul din arenă, deşi nu se găseau pe front de cât rari excepţii, deşi literaţii au luat asupra lor această sarcină. Am avut atunci impresia, că nici ei nu ne înţelegeau şi în cele din urmă am ajuns la concluzia, că ei înşişi, înpinşi în vârtejul vieţii, erau un reflex al vieţii în mijlocul căreia trăiau, târâţi

de evenimente. Reţin începutul unui articol al lui Delavrancea şi-mi amintesc ce vii discuţiuni a născut articolul lui Octavian Goga la moartea lui Titu Maiorescu. Un camarad, mi-aduc bine aminte, i-a trimes o lungă scrisoare de protestare. Ceeace scria d. Iorga, s'a urmărit cu atenţie până la o vreme, pe urmă începuse a ne desgusta, deoarece nici d. Iorga nu mai spunea adevărul. Simţeam noi bine aceasta şi rămâneam miraţi că ziarele nu vedeau ce se petrecea, nu-şi dădeau osteneala să ne priceapă şi nu interveneau în ajutorul nostru, când era mai multă nevoie de aceasta. A menţiona un ziar, care a adus avere directorului, socot inutil. Nu umplea niciun gol.

*

Lipsindu-ne o viaţă intelectuală, pe care nu o puteam găsi pe front, a trebuit să ne-o creiăm noi înşine. Făceam apel la memoria noastră şi nu odată, când ne puteam aduna mai mulţi la un loc, ne reaminteam de lecturile noastre şi le rememoram. Am „reconstruit" istoria românilor şi istoria antică. Se înţelege de aci, de ce nu găseam în hrana intelectuală a ziarelor, ceeace noi doream. Despre orice am fi dorit ca ele să vorbească; ura lor însă pe care voiau să ne-o întreţie, era operă inutilă. Nu-i mai puteam pricepe.

Au apărut şi cărţi. D. Iorga a tipărit în franţuzeşte o Istorie a românilor din Transilvania. Ne a interesat mult, în orice caz mai

Îndemnurile deveneau aşa de stăruitoare, încât un articol al d-lui Iorga, l-a hotărât într'o bună zi pe sergentul Sch. să-i trimită o carte postală, prin care îl invita pe istoricul nostru să vină în tranşee, să vadă acolo cum este, şi pe urmă să scrie. Aceasta arată o stare de spirit, modul cum judecau soldaţii şi dela o vreme am observat că mijeă un spirit critic între dânşii. „Să vedem ce mai fac boerii", ziceau ei, când li se trimeteau ziarele de către Marele Cartier, ce ne veneau gratuit. Ne interesa nu ce facem noi, ci cu totul alt ceva; preocupările lumei aceleia deveniseră pentru noi un interesant subiect de examinare. Polemicele ce au putut naşte în acele timpuri ne-au găsit adânc dezamăgiţi şi revolta lui Octavian Goga la moartea lui Maiorescu, ni s'a părut o impietate.

*

Literatură nu s'a scris în anii războiului. Revista dela Bucureşti îşi încetase apariţia, tocmai în momentele în cari ar fi fost mai mult nevoie de ea, ceeace dovedeşte lipsa unui suport moral. Ziarul a fost unicul instrument de propagare a gândirei, şi lucru ciudat, rasa ziariştilor dispăruse aproape cu totul din arenă, deşi nu se găseau pe front de cât rari excepţii, deşi literaţii au luat asupra lor această sarcină. Am avut atunci impresia, că nici ei nu ne înţelegeau şi în cele din urmă am ajuns la concluzia, că ei înşişi, înpinşi în vârtejul vieţii, erau un reflex al vieţii în mijlocul căreia trăiau, târâţi

de evenimente. Reţin începutul unui articol al lui Delavrancea şi-mi amintesc ce vii discuţiuni a născut articolul lui Octavian Goga la moartea lui Titu Maiorescu. Un camarad, mi-aduc bine aminte, i-a trimes o lungă scrisoare de protestare. Ceeace scria d. Iorga, s'a urmărit cu atenţie până la o vreme, pe urmă începuse a ne desgusta, deoarece nici d. Iorga nu mai spunea adevărul. Simţeam noi bine aceasta şi rămâneam miraţi că ziarele nu vedeau ce se petrecea, nu-şi dădeau osteneala să ne priceapă şi nu interveneau în ajutorul nostru, când era mai multă nevoie de aceasta. A menţiona un ziar, care a adus avere directorului, socot inutil. Nu umplea niciun gol.

*

Lipsindu-ne o viaţă intelectuală, pe care nu o puteam găsi pe front, a trebuit să ne-o creiăm noi înşine. Făceam apel la memoria noastră şi nu odată, când ne puteam aduna mai mulţi la un loc, ne reaminteam de lecturile noastre şi le rememoram. Am „reconstruit" istoria românilor şi istoria antică. Se înţelege de aci, de ce nu găseam în hrana intelectuală a ziarelor, ceeace noi doream. Despre orice am fi dorit ca ele să vorbească; ura lor însă pe care voiau să ne-o întreţie, era operă înutilă. Nu-i mai puteam pricepe.

Au apărut şi cărţi. D. Iorga a tipărit în franţuzeşte o Istorie a românilor din Transilvania. Ne a interesat mult, în orice caz mai

mult decât alte broşuri de ocazie. O poezie a lui Vlahuţă, venită târziu abea, ne-a plăcut mult. După cum am rămas surprinşi de emotivitatea *Psalmilor* poetului Al. T. Stamatiad, care a ştiut înţelege suferinţa războiului.

D-nii Sadoveanu, Beldiceanu, Corneliu Moldoveanu, şi-au tipărit povestirile de războiu, cel din urmă, articolele în volum. Despre acestea într'un viitor foileton.

Aci, am voit să fixez un contrast. Sunt nedrept sau am văzut rău activitatea de atunci, se poate. Să-mi fie însă îngăduit a-mi exprima cu sinceritate gândul meu de atunci. Vor judeca alţii.

II.

File sângerate de M. SADOVEANU. — Prăpastia lui Hortopan de N. N. BELDICEANU. — Doi artişti — Sărbătoarea Pâinei şi Maiestatea Morţei de CORNELIU MOLDOVEANU

— Nu voi retipări această carte, îmi spunea Sadoveanu, vorbind despre întâmplările războiului şi despre *File Sângerate*. In vorbele lui, auzeam ecoul unor păreri de rău şi în sufletul lui cetiam lupta care îl sfâşia, căci pentru Sadoveanu, războiul a fost o cumplită sfâşiere sufletească şi numai puţini dintre scriitori vor fi suferit tot atât de mult ca şi dânsul din primul ceas al deslănţuirei furtunei.

Sentimente deosebite îi torturau sufletul şi lui i-a fost sortit să treacă astfel prin gama durerilor omeneşti, care îi evoca cele mai complicate probleme. Sentimentul datoriei îi punea un dublu semn de întrebare; ca scriitor conştiinţa îi adăuga un nou semn. A trebuit să se resemneze în cele din urmă cu o soartă mai puţin eroică: să renunţe, nu fără durere, desigur, la gloria armelor pe care o visase şi cântase în prima tinereţe a lui; să se despartă de multele

feţe vitejeşti, pe care le evocase în romanele şi nuvelele lui istorice, cerându-şi parcă ertare dela ele că le-a tulburat în alte vremuri eterna lor tăcere.

Omul, cu egoismul lui nu se poate mândri că a învins scriitorul: după cum nici scriitorul nu ar putea spune că a ştiut să aducă un omagiu instinctului de conservare al omului. Războiul a învins în Sadoveenu şi omul şi scriitorul, creind, după părerea noastră, un nemulţumit de el însuşi, căruia fiecare zi îi complica tot mai mult problemele ce-i frământau sufletul. Nu-l fericesc de această situaţie care i-a putut dărui dureri adânci, fără a-i da în schimb nici una din satisfacţiile şi emoţiile pe care oricum ţi le oferă o clipă cel puţin, o zi de luptă. Nu-l fericesc pe acela care a experimentat sentimentul unei opresiuni perpetue, care n'a băut din paharul morţii ameţitoare, dar care a sorbit din paharul agoniei. Nu, eu nu-l fericesc!

Ca la mulţi alţii, războiul i-a distrus şi lui Sadoveanu iluzii, i-a frânt condeiul, rănit şi el în marea tragedie prin care am trecut cu toţii. A luat conducerea *României*, unde publica articole şi povestiri de război pe care le asculta dela cei veniţi de pe front. Articolele lui aveau plumb: povestirile un bun reportaj de gazetă. Lipsea nota entuziasmului în articole, inspiraţia proaspătă care ţâşneşte ca isvorul de munte, siguranţa drumului pe care păseşte.

Povestirile sale din război; o notă de duioşie şi de melancolie ca venite din alte vremuri aşa

de departe de realitatea lucrurilor. Câteva descripţii de natură în *Bătălia dela Mărăşti şi Mărăşeşti*, ne reamintesc pe Sadoveanu celor mai bune timpuri ale lui, de peisagist. Nu-i sporesc prestigiul şi nu adaugă decât prea puţine rânduri la opera lui literară.

Ce a văzut Sadoveanu în războiul nostru, ce a simţit el în lumea în mijlocul căreia a trăit, sunt pagini care îşi aşteaptă lumina tiparului. Criza sufletească prin care a trecut, poate însemna pentru Sadoveanu o eră nouă sau un crepuscul. Aceasta ne-o va spune el însuşi. Problemele vieţei s'au schimbat, odată cu ele şi sufletele noastre. Prietenul nostru va trebui să înţeleagă.

* * *

Sub aparenţe aspre, tăioase, d-nul Beldiceanu e un suflet duios, sensibil emoţiei artistice. Păstrează un aer rudimentar şi uneori e departe de a fi amabil. S'a consacrat cu totul literaturei, prin care respiră viaţa. Intimitatea cu Sadoveanu, puternica lui personalitate l'au influenţat mult pe d. Beldiceanu. Au remercat şi alţii lucrul acesta, şi unii au căutat să-l reducă, negându-l aproape. E o greşeală totuşi. Beldiceanu are destule note care sunt ale lui şi pentru a-i putea aprecia la justa lor valoare lucrările sale e necesar pentru cercetătorul literar a-i cunoaşte fiinţa lui intimă, bizară uneori. Există o strânsă legătură între acest scriitor care-i din fragedă copilărie un desrădăcinat, şi mediul în care s'a

format, şi după cele ce ştiu, însăşi viaţa lui Beldiceanu e o evocatoare pagină de literatură.

Războiul i-a pus şi lui condeiul în mână. Şi-a servit ţara cu această armă mai puţin primejdioasă, o armă totuşi care şi ea poate aduce o victimă mai mult. Beldiceanu a crezut după Sadoveanu că poate să nască entuziasm prin cuvânt scris, că poate deştepta ambiţiuni războinice, a crezut că litera neagră a tiparului şi înflăcărarea de cabinet sunt primejdioase arme pentru inamic.

Era concepţia, care, probabil că domina spiritele la începutul războiului nostru şi de aci, acea lipsă de entuziasm în presă şi în diverse producţii literare, acea lipsă de *sinceritate* care îşi imprima pecetea ei puternic ca o pedeapsă de neînlăturat. Înfluenţa anilor neutralităţii era prea puternică, pătrunsese prea adânc în suflete, desvoltase într'o măsură exagerată preţuirea vieţei pentru ea însăşi, fără nici un ideal altul, decât acela al înşelărei de sine, în numele idealului, ca să mai putem aştepta vreo generoasă risipă a efluxului de viaţă. Se preţuia viaţa pentru ea însăşi, uitând că dincolo de gruparea de molecule pe care nu noi suntem stăpâni, dar graţie cărora căpătăm o conştiinţă pe care o putem înălţa sau reduce, există un grup de vieţi, care formează o conştiinţă în fruntea căreia stă renunţarea, eterna renunţare, ca un dar rar pe care numai puţini îl capătă.

Tranzacţiile cu conştiinţa scad nivelul pe care singuri ni l-am creat, pe care îl preţuim

şi pe care voim să-l impunem şi altora. Adevărul după care năzuim, trebuie să-l găsim în noi înşine; el este al timpului şi cele mai adesea e o moştenire căreia i se adaugă prea puţin numai. Sinceritatea este o condiţie pentru a-l găsi. Oamenii noştri nu au ştiut găsi nici adevărul, nici sinceritatea, nici iubirea. Şi-au întărit egoismul, şi şi-au creat o nouă morală, tristă şi ciudată fiindcă era o emanaţie din cetatea din ale cărei ziduri se ridica tot mai puternic *egoismul*.

Nu-l privesc pe Beldiceanu rândurile acestea. Nu sunt scrise pentru dânsul,

Volumul său *Prăpastia lui Hortopan*, nu e o lucrare de concepţie, ci o desvoltare a unui episod, a unei anecdote sau a unei povestiri prinse dintr'un sentiment de curiozitate şi de simpatie. A ştiut să le amplifice şi să compună.

Şi totuşi, când l'am întâlnit pe străzile Tecuciului, într'una din zilele războiului când trecusem în rezervă, în puţinele clipe de revedere, mi-a spus atâtea lucruri, care îl vădeau adânc pătruns de grozava tragedie prin care treceam ca mânaţi de o mână nevăzută. De ce n'a scris, ceia ce a ştiut a spune atunci prietenul căruia apropierea frontului îi dase magia cuvintelor?

*

Un ofiţer rănit se reîntorsese pe front. Bucuria revederii a fost mare. Mărturisesc cu sinceritate, îl invidiam cu toţii. Petrecuse o vreme în lumea civilizată a oraşelor, şi noi credeam

că e o fericire aceasta. Contradicție, necesitate sau nostalgia deprinderilor, cine ne-ar putea defini sentimentele noastre? — Mi-e scârbă, ne răspunse camaradul nostru, care se identificase cu modul nostru de a simți. Am întâlnit pe Nottara, pe maestrul Nottara. Jucase pe front la . . . Era plictisit și necăjit. Nu-l *înțelesese* nimeni. Făcuse *patriotism* și cei care mânuiau granata, mitraliera sau pușca mitralieră căscau ascultându-i tiradele al căror efect îl scontase ca un cabotin oarecare. Succesul zilei l-a avut maestrul Tănase. Eram noi inferiori sau era prea superioară arta domnului Nottara? Poza și atitudinile studiate nu prindeau la *noi;* vorbăria mai puțin. De aceia maestrul a avut un eșec care nu-l va consola toată viața. Tănase a a glumit, a râs, și-a bătut joc de viață, a fost ironic și a avut succesul meritat. Soldații răniți care îl ascultase în spitale, îl apreciau. Cel care nu cunoscuse succesele scenei oficiale, avea totuși o artă simplă, omenească, pe care o pricepeam toți. Mă întrebam de ce nu a avut succes Nottara și ofițerul, cu răni abea cicatrizate, îl caracteriză: E răsuflat moșneagul; se înșeală pe el însuși crezând că ne înșeală pe noi.

Cel deprins în mediul de mușama, de hârtie și de cârpe dibaci așezate ca să-ți dea iluzia realității, a sfârșit prin a nu mai înțelege sufletul și a crede că verdele codrului e opera unui regisor oarecare. Si pentru un om care toată viața

a trăit în iluzia irealităţii, realitatea îl doboară. Maestrul Nottara aparţine trecutului încă de mult.

*

Mai omenesc, mai real și mai aproape de sufletele noastre, era Corneliu Moldoveanu. Mi se părea ciudat oarecum, că poseda acea intuiţie a lucrurilor pe care unii n'o aveau. Poetul Moldovanu, s'a regăsit parcă pe el însuşi în marele vârtej. Povestirile pe care le auzise şi el, nu i-au format subiectul articolelor şi nu le-a dat forma exterioară, care să impresioneze. El a cătat în sufletul lui şi a găsit nota adevărată. Influenţa mediului în care trăia se resimte uneori şi în bucăţile în care filosofează, în care îngrămădeşte amintiri din lecturile greceşti sau latine, în care cată forma elegantă și rafinată a frazei care îl desparte de suflete pentru a-l apropia de retorică.

Corneliu Moldovanu a simţit adevărul şi i-a cedat. In *Maiestatea Morţei*, ca şi în *Sărbătoarea Pâinei* sunt multe pagini adânc omeneşti. D-sa are o filosofie *optimistă,* care contrastează atât de mult cu pesimismul de eri. E un început de luptă, o frământare care îl cuprinde, din care răsare viaţa. Frământările de azi sunt un puternic ferment de viaţă şi acolo unde ne zâmbeşte viaţa e bucurie, e fericire, e dor de muncă.

„Astă-zi nu mai petrecem — astă-zi trăim, scrie Moldoveanu.

„Sufletele au sporit, cugetele sunt limpezi, şi peste ele s'a aşternut rodnică şi înălţătoare, năzuinţa.

„Avem cu toţii o credinţă şi o *iubire*. Răsboiul ne-a reîntors la natură şi astfel am reintrat mai buni şi mai curaţi, în marele templu al vieţii unde se săvârşeşte sub mii de forme şi într'o nesfârşită cadenţă de ritmuri, uriaşa taină a destinului.

„Dar am mai cunoscut o sărbătoare, sărbătoarea pâinei. Prin sânge şi foame ne-am înălţat până la ea. Imaginile ospăţurilor bogate s'au şters iar luxul şi risipa de eri *când ni le aducem aminte, ne-apasă greu ca o osândă, şi ca o ruşine*. Avem impresia că eri se îndestula de bunătăţi şi vinuri scumpe *un cadavru*, iar astăzi îi e sete şi foame *unui om*."

Poate că am spus tot ce caracterizează opera scriitorului Moldovanu, scoţând în evidenţă *optimismul*, pe care îl înălţase la dogmă în acele vremuri pline de lamentaţii. Lăsându-se însă influenţat de pesimismul care-şi trăia ultimile zile, d-sa a putut să scrie: „Mărăşeşti — furtună de vitejie, potop de *ură* şi blesteme" (Ecoul) sau „Totuşi în această vreme de cumpănă, *nicio altă pasiune* nu poate hrăni şi fecunda un suflet, mai abondent decât „*ura*" (Criza Morală). Urmează apoi apologia urei pentru a o caracteriza în final: „*Ura* însemnează astăzi, vitejie, dreptate, onoare!" Tocmai, acest sentiment, incapabil de a fecunda sentimente nobile, nu

exista în forma pe care şi-a imaginat-o poetul. Erau ultimile resturi, care mai opreau viaţa.

Dar aceste pagini, din care se desprinde limpede caracteristica unei noui epoci literare care acum începe, şi a vieţei de luptă, care pretinde puteri şi cere desfăşurări de forţe, au, după cum o spune însuşi C. Moldoveanu, însemnătatea unor documente sufleteşti, vom adăuga, a unor preţioase documente.

Şi ca să mă exprim în stilul său, care caracterizează ruperea cu trecutul, spunem, „nu mai suntem cadavre, ci oameni."

UN FOILETONIST BUCOVINEAN NECUNOSCUT

UN FOILETONIST BUCOVINEAN NECUNOSCUT.

Ce trist e să fii suflet stingher pe lumea aceasta. Să porţi pretutindeni melancoliile tale şi să-ţi îngrădeşti singur avânturi, să nu laşi sufletul să-şi ia sborul lui în plin, să ascunzi duioşie şi să seci lacrimi ce nu s'au scurs, să fii altul decât acela care eşti tu, împrumutând o mască ce poate să convină, e tragic, ori cum. Bucuriile tale să le ştie puţini numai, durerile tale să n'ai cui le împărtăşi şi să fii un veşnic călător pribeag, ca un străin printre ai tăi, e o ciudată soartă aceasta.

Un astfel de om a fost Mihai Teliman. Câţi îl cunosc astăzi la noi, şi cine l'a cunoscut eri? Aproape nimeni. Pământul s'a măcinat pe adăpostul lui de veşnică odihnă şi prietenii pe care-i va fi avut, l'au uitat de mult acuma. Un nume care a strălucit o clipă. Verva lui satirică a descreţit feţe şi a întors pe mulţi împotrivă-i. Va fi avut şi duşmani pentru care cutezanţa de a svârli adevărul în faţă, e o crimă de neiertat. A fost doborât şi viaţa a făcut din el, ca din atâţia alţii ca dânsul, un învins. Cel învins, pe care un

mediu neprielnic nu-l putea tolera, s'a retras în orăşelul de unde plecase plin de iluzii și de multele visuri pe care le făureşte tinereţea încrezătoare.

Sirete, orăşelul de naştere. Suceava, Cernăuţi, Viena -- circuitul vieţei sale. Un desrădăcinat care a purtat în sufletul lui nostalgia libertăţii şi doruri îndepărtate. Simţea că hotare geografice nu pot stăvili porniri sufleteşti pe care nu le poţi abate din cursul lor firesc şi spre care s-a trudit el, cel deapururi încrezător.

N'a reuşit şi a fost un învins. De aci, multele-i porniri ce puteau părea pătimaşe, de aci verva lui tăioasă, ironia lui crudă și necruţătoare, râsul sarcastic, care-și plângea propriile lui înfrângeri şi acoperea de ridicul pe toţi aceia care ştiau că urcând treptele măririi trebuia să-ţi laşi la întrare conştiinţa ca un bagaj inutil cele mai adesea.

De aceia Teliman a putut scrie:

„Eram tânăr.

Aveam conştiinţă naţională? ... Nu: inimă numai. Crescut sub influenţi diametral opuse geniului românesc, îmi rămase numai amintirile casei părinteşti. Două trei cuvinte, rostite cu durere mută la despărţirea mea de mama, care cu lacrimi în ochi îmi zicea: „Du-te cu Dumnezeu și învaţă a trăi între străini, iară dacă ursita bună te va părăsi vină la sterpul piept al mamei tale, c'atunci isvoare întregi vor curge ca din stînca lovită de toiagul lui Moisi". Eată singurele cuvinte ce le-am luat drept moştenire naţională, din casa în care am văzut pentru prima dată lumina zilei.

M'am dus şi m'am tot dus. Şi în Putna zăceau oasele lui Ştefan cel Mare şi eu m'am dus şi nu ştiam că zac. Şi m'am dus şi nu ştiam că coastele de oţel ale ruinei din Suceava sunt coaste româneşti, şi m'am dus si nu ştiam că la vama „Stâlpul lui Vodă" şi azi e spaima tătarilor; m'am dus fără dragoste, din ţara mea".

E o spovedanie de o clasică frumuseţe. Ducându-se la colonia cehă din Viena, la o petrecere, i-a auzit cântând pe cehi, „Unde-i vatra mea?" La ultima strofă, tinerii adunaţi la vatra lor, plini de entuziasm, au jurat să moară pentru limba şi ţara lor. „Atunci, spune Teliman, am primit şi eu botezul conştiinţei naţionale". De atunci, el a devenit un propovăduitor conştient un luptător neplăcut cele mai adesea pentru cei care roşi de ambiţii şi dornici de măriri, înmormântau o conştiinţă şi se rupeau de un popor care nu mai era al lor.

Teliman voia să recheme conştiinţa la cei care şi-o pierduseră. In articolele şi foiletoanele sale răspândite în ziarele la care colabora a început lupta, întrebuinţând aproape în totdeauna forma satirică, având aerul că glumeşte pe când în fond îşi stăpânea durerea şi seriozitatea.

O analiză a clasei intelectuale româneşti din acea vreme pe care ştiuse a o biciui; o milă care dovedea înţelegerea pentru soarta micilor funcţionari români aşa de dezarmaţi în faţa sistemului de desnaţionalizare şi a legei, care ori când îşi putea întoarce tăiuşul împotriva lor: o dragoste adâncă pentru poporul veşnic dezarmat

faţă de împrejurări, dar rezistent prin tradiţie, obiceiuri şi acel ceva misterios care ne-a păstrat de-a lungul anilor, un document preţios al vremurilor din anii 1890—1900 în Bucovina, toate acestea relevă calităţile esenţiale ale acestui scriitor.

Biograful său d. George Tofan, prin îngrijirea căruia s'au putut aduna laolaltă cea mai mare parte a foiletoanelor, apărute în volum în 1906, a dat dovadă de pricepere a unei opere, care-şi va fi purtat roadele ei, desigur. Mulţi bucovineni îşi vor fi reamintit astfel cuvintele ce li s'au spus cu glas înecat în lacrimi, când s'au îndepărtat de pragul casei unde le-a zâmbit copilăria.

In cercul restrâns al „Convorbirilor Literare", unde tradiţia continua ca în vechile bune timpuri, unde se citea literatură şi se găsea întotdeauna cineva care să atragă atenţia asupra unui nume nou, Teliman a fost remarcat. Cei care trăiau retraşi în cercul ce-şi poartă şi azi vechea deviză, cei care priveau neînţelegători sau cu dispreţ valurile de viaţă ce se isbeau cum lovesc valurile mărei în stânci, iubitorii de artă, care ori cum, aruncă largi perspective şi deschide orizonturi, au văzut în Teliman un talent şi republicarea în revistă a istorisirei lui satirice care ia proporţia unei nuvele. *Moartea lui Dule*, echivala cu o consacrare.

El era un critic social, un biciuitor de moravuri şi de curente, unul care rechema la viaţă conştiinţa naţională. Literatură nu a făcut în

țelesul obișnuit. Era un viol si spiritual foiletonist, un redeșteptător al instinctului național pe care îl valorifica prin contrast. Și de aceia contrastele pe care le observa în viața bucovinenilor, efectele culturei străine asupra geniului rasei noastre, cum îi plăcea să se exprime, erau un bogat isvor de inspirații pentru dânsul. Efectul satirei sale nu stă în însăilarea de vorbe meșteșugite, ci în situații care au un adânc substrat omenesc.

Limba lui se resimte uneori de influența străină și de unele rari provincialisme, deși în fond are un stil îngrijit și o necontenită preocupare de forma exterioară, în care avea să-și îmbrace gândurile sale.

Imprejurări neprielnice desvoltării acestui talent de o fire simțitoare, mai mult poate decât pribegia vieței lui rătăcitoare, i-au purtat în cele din urmă pașii lui osteniți spre vatra părintească și spre mormânt.

Acolo, în orașul Sirete, pe care nu odată l-a chemat în ceasurile lui târzii, s'a stins un mare vizionar, care, ca un iluminat a putut scrie:

„De secole întregi serbăm numai săptămâni de patimi. Dar sosi-va și ziua noastră de înviere. Razele ei se arată pe vastul orizont al neamului nostru. Atunci vom putea și noi zice:

„S'a împlinit". Și încărunțiții noștri părinți și protopărinți vor pune liniștit capul spre odihnă, murmurând cu evlavie și mândrie: „În mâinile tale generațiune bravă dau sufletul meu. Iar codrii și șesurile Daciei Traiane vor răsuna de un singur glas de biruință, glas ce va eși triumfal din mormântul Marelui

de la Putna resfrângându-se în mii de ecouri din stâncile Ardealului, íar mândrul Olt va duce spumegând bătrânei Dunăre vestea reînvierei gloriei străbune".

Şi astăzi când „s'a împlinit" visul lui, pioase aduceri aminte îndreaptă gândul nostru către un om uitat şi necunoscut pe care l-am readus o clipă printre noi, în lumea pe care şi el o visase odinoară.

CONTRA LITERATUREI

CONTRA LITERATUREI.

Încep acest foileton, nu fără oarecare melancolie. Gândul meu se întoarnă îndărăt şi deşi nu ne despart mai mult de cinci ani de când a început teribilul proces de disolvare în Europa, timpul trecut prin măreţia evenimentelor şi tragicul lor, mi se pare că a pus o barieră de veacuri între noi. Sufletele noastre s'au schimbat: Evenimentele pare şi-au luat sarcina de a ne încredinţa şi nouă un rol în drama ce s'a desfăşurat, ne-a refăcut şi odată eliberaţi din labirintul tranşeelor, am renăscut la noua viaţă care abia acuma pare că începe.

Probleme noi agită spiritele omenirei şi din frământările de pretutindeni, de pe suprafaţa globului, căci războiul a răsturnat vechi credinţe şi a născut concepţii noui, — din sbuciumul mulţimei care se sbate în haos, se caută a se desprinde o linie precisă de viitor, a se fixa în linii generale bazele unei societăţi, pe care am visat-o mai bună, mai dreaptă, mai omenească. Sunt încă în mintea tuturor prea vii grozăvile războiului, simţim cu toţii aşa de puternic urmele ce le-a lăsat, încât voim toţi a

transformare, pipăim drumuri care să ducă la fericirea pe care credeam că o vom prinde în slabele noastre mâini, dar care se îndepărtează tot mai mult în clipă în care credeam că am prins-o.

Vaste şi multe probleme sociale, de ordin economic, şi financiar, preocupă în deosebi spiritele lacome de transformări.

Lupta politică aduce multă pasiune şi deşteaptă un interes tot mai mare până în straturile cele mai adânci ale poporului, însă celelalte manifestări artistice rămân pe un plan secundar. Condiţiile de viaţă sunt şi ele protivnice emoţiei rari pe care i-o dă opera de artă. Lumea e avidă de senzaţii violente. care să isbească dintr'odată puternic. Nervii osteniţi şi sdruncinaţi de o prea lungă încordare, caută lucrul rar care să-i satisfacă. Suntem obosiţi, deşi nu avem aerul. Intre lumea de eri şi cea de azi s'a produs un desechilibru, care se traduce în viaţa practică prin manifestări colective ce uimesc. Nu mai suntem stăpâni pe nerv i noştrii imaginaţia noastră se aprinde repede; spectacolul rar ne atrage şi munca ni se pare o povară greu de suportat. Omenirea lucrează în silă şi aproape atâta cât şi trebue ca deabea să-şi satisfacă necesitaţi imediate. Ordinea şi metoda atât de mult dorite, le înlăturăm ca nişte inamici personali, care vin să ne tulbure halucinaţia. Aşteptăm ceva care să ne scape de această nevroză, să elibereze minţile noastre să ne deschidă

noile căi. Politica şi-a luat pe umerii ei această grea sarcină. Marile reforme ce bat la poarta nouei cetăţi, au absorbit toate minţile şi de aci, acea lipsă de atenţie manifestărilor de artă, care oricum oferă alte senzaţii decât acelea cu care ne-am obişnuit, odihnesc nervii şi reclădesc sărmana fiinţă omenească.

*

Viaţa noastră literară a avut şi ea de suferit în cursul acestui război. O generaţie întreagă de scriitori s'au stins şi numele celor pe cari îi îndrăgise cititorul au trecut la cele veşnice. Scriitori care-şi făcuseră un nume, ca şi alţii mai tineri cari intrau plini de viaţă în deobşte gălăgioasa republică a literaturei au dispărut dintre noi. O fatalitate i-a urmărit parcă pe cei mai mulţi dintre dânşii; glonţul inamicului i-a doborât pe alţii, iar cei mai nefericiţi dintre ei au închis ochii în cele mai grele clipe prin care i-a fost dat să treacă neamului acestuia.

Ne aducem aminte cu pietate de Anghel Iosif, Chendi şi Gârleanu, care dăduseră o nouă viaţă şi un deosebit farmec foiletonului literar, pe care mai cu seamă îl cultiva la diverse cotidiane cu o deosebită pasiune verva tăioasă şi uneori plină dă patimă a lui Ilarie Chendi. Cerna s'a stins şi el departe de ţara pe care a căutat-o şi a iubit-o, şi al cărei viitor îl luminase în lungi nopţi de veghere.

Cei trei buni prieteni Caragiale, Delavrancea şi Vlahuţă, au dispărut şi ei din lumea

noastră. Mai nefericit decât toţi Delavrancea al cărui glas suna profetic, care ştia să entuziasmeze, să convingă şi să încălzească auditorul în timpul anilor de îndeciziune, a simţit primele bucurii ale succesului şi s'a înclinat resemnat în faţa marilor dureri ale înfrângerii. S'a despărţit de noi în vremea când totul părea pierdut, când aripa vulturului dela Berlin se lăsa tot mai greu, ca un crep de doliu asupra ţărei.

Trişti, s'au închis ochii erudiţi a lui Coşbuc departe de toţi aceia pe care i-a iubit, ca un pribeag, fără ţară şi cine mi-ar putea spune oare ce au fost ultimile zile pline de amărăciune şi indelung resemnate ale lui Maiorescu?.

Veşnic agitatul Diamandi, de o scânteetoare vervă, pe care moartea îl pândea în fiece clipă şi care era totdeauna gata, a fost surprins de acest oaspe în clipa nedorită de toţi, în timp ce bucovineanul Ion Grămadă, îndrăzneţul ofiţer ale cărui vorbe le-au confirmat eroice fapte, a căzut în faţa duşmanului dând pilda rară a jertfei de sine.

Singur numai Vlahuţă a simţit bucuria reîntoarcerii şi cu puteri, care pe alţii încep a-i părăsi la vârsta la care ajunsese el şi-a luat asupră-şi noui sarcine şi a continuat până în clipa liberărei să samene gândurile lui cele bune, celor mulţi ca şi acelora pe care i-ar fi putut întoarce de pe căi greşite.

Isbit de un glonţ a căzut la Predeal, cu arma în mână tânărul poet M. Săulescu, volun-

tar; frânt de un obuz a sângerat cel mai tânăr discipol al lui Apollo, Cezar Titus Stoica; greu rănit poetul Naum a închis şi el ochii în marele război de eliberare a neamului. Tifosul exantematic şi-a avut şi el victima lui în nuvelistul Ion Chiru Nanov, în timp ce o boală care-i buna prietină a poeţilor topea clipă cu clipă pe veşnic îndrăgostitul B. Nemţeanu, ca şi pe palidul Oreste.

Şi cine ştie ce talente necunoscute încă n'a făcut să apună războiul!

*

Spuneam că încep acest foileton nu fără oarecare melancolie. Sunt ani de atuncea, când pe băncile şcolii citeam pe marii noştri înaintaşi. Desigur că ei au contribuit în bună parte la formarea sufletelor noastre. Cu unii dintre dânşii, cu cei care i-au urmat legături de prietenie am închegat cu vremea.

Aceşti prieteni, a căror pierdere prematură a făcut să lăcrimeze pe cititorii obişnuiţi, ca şi pe aceia care poate abea atunci le-auzea rostindu-se numele pentru întâia oară, în lumea noastră literară au lăsat goluri adânci. Şi de aceia privesc cu melancolie îndărăt la şirul anilor ce s'au scurs aşa de repede ca într'un vis. Au rămas puţini numai. Rândurile s'au rărit, au încetat polemicile şi ca niciodată în cetatea literilor e tăcere. Cărţile noui se fac tot mai rari, editorii s'au dedat altor îndeletniciri mai bănoase, hârtia a devenit un adevărat lux. Publi-

caţiile oficiale, greoaie şi pline de balast adăpostesc în înfoliile lor o lume interlopă şi prestigiul îl ţin câteva reviste literare care continuă tradiţia şi care în ciuda vremurilor când oricine are în minte o combinaţie bănoasă, se încăpăţânează să apară cu o regularitate ce le face cinste.

Apar nume noi, dar numele lor nu opreşte decât pe obişnuiţii vitrinelor de librării, care privesc cu uimire la avalanşa de cărţi ce dă un aspect aşa de franţuzesc vitrinelor noastre. Şi totuşi literatura noastră se îmbogăţeşte, departe de sgomotul ce-l desfăşoară o intensă viaţă politică. Nu citez. Suntem departe de a fi în secetă literară. Un confrate dela Iaşi, a făcut juste observaţiuni în privinţa aceasta. Poate că e mai mare seceta cititorilor şi acolo unde lipseşte spiritul critic, unde s'a produs o atrofiere a simţului naţional, unde nu se trăeşte decât din antologii, căci scriitorul român e o speţă rară, acolo e adevărata secetă.

*

Până înaintea războiului, politica a trăit din literatură. Scriitorii au fost marii inspiratori ai bărbaţilor politici şi într'un timp — ne aducem bine aminte — bărbaţii politici erau şi literaţi de valoare. Creatori în amândouă direcţiile, sau având pretenţia de a fi creatori cel puţin în o direcţie, diletanţi în cealaltă. Pe urmă s'au specializat. Literatura nu mai era producătoarea de satisfacţii imediate, orgoliul suferea, tradiţionala

BIBLIOTECA
...nii Patrioţilor Secţ. III
Nr.

mansardă cu toate cântecele ei de bohemă nu oferea plăcerile unei curţi cu parcul înflorit prin faţa căreia treceau timizi şi plini de respect cei în spiritul cărora pătrunsese adânc ideea de inferioritate socială şi de nemărginit respect în faţa potentaţilor zilei.

Şi totuşi literatura rămânea marele inspirator al acţiunilor politice nobile şi îndrăzneţe.

Azi politica începe prin a răstoarce această datorie. Ea inaugurează o reinviere în viaţa socială. Şcolile ce se creiază din puterea ei, vor naşte oameni zeloşi de litera scrisă pe care nu au cunoscut-o nici moşii, nici strămoşii lor. Mulţumită curentului nou care cere omului pregătire în viaţă, mulţumită aspiraţiunilor mulţimei de a juca un rol, nevoia de cultură creşte şi odată cu ea reîntoarcerea unei vechi datorii, pe care o bruscă schimbare politică o va aduce şi pe terenul de activitate al literaturei. Scriitorul va deveni un factor determinat în viaţa noastră socială; el nu va vegeta într'o indifferenţă condamnabilă. Fiind o necesitate şi ca o justificare a mediului în care trăesc, vor sfârşi prin a învinge şi pe acei care au mai rămas împotriva literaturei.

NICOLAE IORGA

NICOLAE IORGA.*)

E o zi fericită din viaţa mea, de a putea sărbători alături de alţi purtători ai condeiului, pe Nicolae Iorga.

Nu-l cunosc personal şi dintr'un sentiment pe care alţii nu l-au putut înţelege, am rămas departe de domniasa, totuşi aproape de sufletul său, plin de izvoare nesecate, pe care şi-l dăruieşte larg unui neam întreg.

Cu omul acesta însă, prin scrierile sale, aveam zilnic legături sufleteşti, l-am văzut întotdeauna plin de încredere în viitorul neamului nostru şi am suferit adesea pe urma durerilor

---

*) Acest articol a fost publicat în ziua de 6 Iunie 1911, când dl Nicolae Iorga, a împlinit 40 de ani şi a fost serbătorit de întreaga presă română.

Socotind că părerile exprimate cu acel prilej depăşesc cadrul unui articol ocazional, îl republic în acest volum. De atunci, cel care scrie rândurile acestea l-a cunoscut personal, şi şi-a notat în carnetul său puncte caracteristice din evoluţia — pentru unii surprinzătoare poate — a domniei Sale. Dl Iorga a dominat şi continuă a domina epoca noastră prin marea-i personalitate. Vom încerca, într'un viitor volum, să schiţăm pe larg această figură aşa de expresivă a timpurilor noastre.

lui, căci el ştie să strecoare durerea în suflete după cum ştie să trezească avânturi. Nu l-am văzut niciodată înfrînt și desnădejdea în cauza ce o apără el n'a cunoscut-o, nici în criza cea mai grozavă în care se sbătea poporul nostru, sărmanul nostru popor. Ştia să găsească raza care mângâe, cuvântul care înbărbătează şi cheamă la luptă, să trezească din adâncuri idealismul ce doarme în suflete şi să arunce largi perspective asupra unei lumi mai bune şi mai dreapte pe care o vedea tot mai apropiată acest mare vizionar, căci Nicolae Iorga e un optimist.

Nici o sforţare în tot ceiace face, nici o oboseală în extraordinara şi aşa de complexă activitate a sa, care decurge în mod natural nesilit, rîu limpede şi cristalin uneori sau şuvoi tumultuos care — târăşte după el mulţime de afluente —, după împrejurări. Un fenomen în mijlocul nostru, un rar exemplar al vieţei omeneşti.

Oamenii sunt mici însă şi au destule scăderi sufleteşti, pasiunile îi orbesc şi în lupta ce-o dau zilnic, N. Iorga, nu odată a fost ţinta atacurilor atâtor adversari pe care nu-i lăsa să se bucure acolo unde favoruri şi mai ştiu eu ce tainice legături şi prietenii îi cocoţase.

În lumea noastră care se arată aşa de geloasă de moralitate, virtutea e adesea o minciună iar marile principii aruncate masselor sunt dovada unui primejdios cinism. Adevărul pe care îl rostea el, ca să poată fi auzit decât mai mulţi, durea, săpa răni adânci şi pregătea viitorul pe

care nu-l poţi pregăti decât printr' o reformă a spiritelor. Şi ca să fim obiectivi săgeţile lui nu au cruţat uneori oameni înpotriva cărora nu avea la ce să le îndrepte.

N. Iorga este un puternic factor de înrîurire în viaţa noastră publică, aceasta datorită puternicei şi uimitoarei lui afecţiuni sufleteşti, care l-a scos din domeniul istoriei, mai bine zis, care l-a făcut să se manifesteze şi în alte domenii, unde fatal trebue să între oamenii înzestraţi cu o astfel de putere emotivă.

Cu o impetuozitate necunoscută încă s'a lansat în domeniul literar, creind curentul naţionalist, transformat mai târziu în poporanist, şi pe urmă o şcoală politică naţionalistă, susţinând cu o rară sentimentalitate idei, vechi în definitiv, cărora a ştiut să le dea însă o puternică viaţă nouă, rămânând ca timpul să decidă efecte. Mulţii idoli politici pe care i-a sdruncinat de pe soclul lor şi i-a făcut să cadă, demascarea atâtor neadevăruri pe care le arăta ceia ce sunt, fecundau principii noui şi pregăteau acea reformă a spiritelor de care vorbeam mai sus. Oamenii mari sunt acei care stăpânesc prezentul şi domină viitorul. Cei dintâi iradiază în sfera în care se găsesc, ceilalţi o sparg, creind noui orizonturi. Îl va stăpâni N. Iorga, şi mă întreb partidul lui va avea aceiaşi viaţă exuberantă când nu va mai fi condus de această puternică personalitate afectivă? Se cere însă ca să ai pătrunderea adâncită a vremii în care trăeşti şi o stăpânire

de sine ca să te faci organul nevoilor şi aspiraţiunilor prezentului. O mare inteligenţă, un spirit practic înving sentimentalismul. N. Iorga e un om ce seamănă avânturi largi de mai bine, ce ştie să împrăştie o dogoare de idealism necesar momentului, dar cine-mi spune dacă nu vor trebui să succeadă alţii, lămurind avânturile şi concretizând idealismul ?...

Căci astăzi nu avem o scară a valorilor, care trebue şi va fi răsturnată cu orice preţ. Un dezechilibru în organismul vieţei noastre sociale stăpâneşte şi N. Iorga s'a jucat adesea cu această scară a valorilor.

Dar acestea sunt lucruri de actualitate care dispar şi istoria păstrează numai aceia ce a fost superior în fiecare din noi şi fericit acela care a umbrit petele cu multa lumină ce a împrăştiat în jurul lui.

IPOTEZELE UNUI CRITIC

IPOTEZELE UNUI CRITIC.

— CU PRIVIRE LA „LITERATURA DE MÂNE“. —

În „Insemnări Literare“ care apărea la Iaşi în lipsa „Vieţei Româneşti s'au publicat câteva articolaşe cu privire la „literatura de mâne“.

Ideile principale care se desprind din aceste notiţe sunt în esenţă: a) întregirea neamului şi desrobirea ţărănimei vor da naştere unei literaturi optimiste, „tonul fiind acela pe care-l dă ritmul unei vieţi normale, de muncă si de nădejde în rezultatul sforţărilor *sociale*,“ b) întregirea neamului va spori contingentul de scriitori, care se va recruta din massele largi ale poporului, nu „dintr'un milion de târgoveţi“, cu rari excepţii.

Ne aflăm deci în domeniul ipotezelor. Presupunem că aceasta va fi literatura de mâne, că în mod normal numai *aceasta* va putea fi, că va dispare pesimismul specific rasei şi o eră nouă, un curent nou, puternic şi sănătos, vor caracteriza literatura viitorului. Admiţând că literatura „e cu totul în funcţiune de societate“ şi primind ca un adevăr care nu mai are nevoie să fie demonstrat, că societatea se va desvolta

în mod normal, că schimbarea stărilor sociale se va face fără rezistenţe prea mari din partea unei clase şi fără aşteptări prea lungi şi deziluzii din partea claselor ale căror revendicări sunt în curs, atunci e probabil că şi literatura de mâne se va resimţi puternic de aceste cauze, care se vor reflecta în paginile ei.

Problema literaturei de mâne se îndepărtează aşa dar tot mai mult şi scapă din domeniul observaţiilor noastre, fiind subordonată schimbărilor sociale. Nu putem anticipa şi cu atât mai mult nu putem şti care curent va fi mai viguros şi va răspunde chemărei celor mulţi, literatura fiind în funcţiune de talent mai mult chiar decât în funcţiune de societate.

Dar să ne apropiem de realitate, care cade imediat sub ochii noştri şi să examinăm fenomenul social în care suntem amestecaţi.

Războiul a fost un mare transformator al omenirei. Valoarea masselor a crescut şi fiecare, are conştienţa că reprezintă o forţă socială. În virtutea acestei conştiinţi, individul a devenit atent faţă de problemele ce se pun şi a început a avea un ochii examinator. Problemele sociale au început a'l interesa din punctul de vedere al clasei căreia-i aparţine. Revendicările, dau naştere la conflicte tot mai dese şi mai violente. Societatea trăeste într'un echilibru nestabil, într'un sbucium permanent provocat de cele două forţe care se ciocnesc: capitalul şi munca; capitalul fie că e investit în fonduri imobiliare, în pământ,

fabrici, industrii etc. Lupta este cu atât mai mare, cu cât războiul a contribuit în foarte mare măsură la transmutarea averilor. S'au *acumulat* bogății și s'a *creat* o nouă pătură de oameni bogați, în timp ce marea mulțime, dacă nu a sărăcit complect, s'a găsit într'o stare materială de o inferioritate înspăimântătoare, față de nevoile zilnice care cresc mereu. Avem astfel o clasă de mulțumiți — specială epocelor de după război — care vrea să-și permanenteze această stare, punându-se la adăpostul forțelor organizate ale statului, pe care ar dori să le întrebuințeze în serviciile speciale clasei, și marea mulțime a nemulțumiților care cere o organizare dreaptă, într'o societate în care fiecăruia să i-se atribue răsplata după munca și meritele sale.

După război, clasele guvernante nu au știut răspunde acestor dorinți unanime de schimbare și de aci, conflictele au început să se agraveze. Față de rezistența îndârjită acelor înavuțiți și de întinderea corupției, ne-am arătat complect dezarmați, neputând face față multiplelor probleme destul de complicate ce ni se puneau zilnic, tot mai imperios. Avem parcă aerul de a spune, că dorim cu toții schimbarea stărilor sociale, dar cu condiția ca să nu se schimbe nimic.

Să adăugăm acum la toate aceste chestiuni, problema naționalităților, pe care va trebui s'o rezolvim într'un spirit larg de umanitate, — și în privința aceasta putem trage destule învățăminte dela fosta monarhie Austro-Ungară —,

complicată de problema externă şi de situaţiunile speciale interne la graniţele vecinilor noştri, pentru a putea aprecia în mod mai real, care va fi literatura de mâne şi care vor fi caracterele esenţiale dominante.

După toate probabilităţile, până la realizarea schimbărei stărei sociale, adică dispariţia neoiobăgiei la ţărani şi transformarea morală a claselor orăşeneşti, ceia ce credem că e tot atât de important ca şi revendicările claselor muncitoare, vom avea o literatură de tranziţie, în care vor fi reprezentate toate defectele societăţei actuale şi va fixa, cu mai mult sau mai puţin talent epoca actuală. Această literatură de tranziţie va pregăti schimbări sociale şi va fi antemergătoarea noului curent de optimism, care nu poate apărea dintr'o dată, ci trebue pregătit printr'o literatură, s'o numim, de sacrificiu. Câtă vreme va trebui să treacă până să se realizeze proviziunile optimiste ale criticului dela „I. L." nu putem preciza: o generaţie sau două de scriitori. Căci nu trebue să ignorăm, că dacă „scriitorul este produsul eredităţii", fapt care nu poate fi primit ca o axiomă; pentru a fi scriitor, e nevoe de un mediu care să desvolte predispoziţiuni în stare latentă şi să-l îndrumeze pe această cale. Ereditatea, în cele mai multe cazuri, e ceva secundar; educaţia, cultura, mediul sunt factori determinanţi. Acestea înlesnesc desvoltarea talentului şi dau aripi geniului. Să nu ne închipuim că Eminescu ar fi putut scrie satirele dacă n'ar fi posedat cultura pe care o avea.

Desvoltarea literaturei este condiţionată şi de starea generală de cultură a unui popor. În privinţa aceasta ne putem considera, ca fiind foarte înapoiaţi, situaţiune care ne ameninţă pentru multă vreme încă. Lipsa de şcoli la sate, lipsa de învăţători, agravată prin pierderile războiului, prin părăsirea carierei de către mulţi, care din motive financiare, greutatea de a forma noi cadre (fără să mai ţinem seamă de mediul puţin prielnic în care se formează), şi alte cauze de ordin material pe care nu e nevoe să le enumerăm, constitue serioase și grave obstacole pentru propăşirea culturei în massele dela ţară. Cum toate aceste cauze nu pot avea ca rezultantă optimismul teoretic al criticului dela „I. L.", probabilităţile se apropie de realitate şi vom putea inclina mai degrabă că literatura de mâne se va resimţi puternic de contrastul dintre dorinţi, pe care voeşti să le consideri ca și realizate şi situaţiunea de fapt care a înşelat multe din iluziile ce purtă fiecare din noi. Cu cât deziluziile vor fi mai mari, cu atât nota de pesimism se va impregna mai puternic în producţiile literare.

Multele curente de idei, care şi-au făcut loc în lume, au dat naştere la o dezorientare, care se observă în viaţa statelor şi a popoarelor. Care curente vor învinge şi se vor impune până în cele din urmă, aceasta scapă observaţiunilor noastre. Ceia ce putem afirma însă, e că în locul literaturei în care ideile erau absente iar preocupaţiunile sociale aproape inexistente,

în locul literaturei care falsifica, va naşte o alta, ca o *necesitate*, înaintea teoriei, nu cum s'a petrecut cazul, întâi teoria, pe urmă şcoala literară. Să nu uităm ca un fapt caracteristic, că războiul a contribuit în largă măsură şi la schimbarea *bazelor etnice* ale popoarelor, deci literatura viitorului va trebui să conteze şi pe acest factor, care va avea o însemnată înrâurire.

II.

Aportul literar pe care îl vor aduce scriitori din teritoriile eliberate, va contribui într'o mare măsură la crearea nouilor curente literare. Scriitorii basarabeni, vor fi cei mai interesanţi pentru noi. Basarabia, continuă a se „bucura" de o situaţie cu totul specială, care e cu neputinţă să nu-şi găsească, acum sau mai târziu, reflexul ei în literatură. Incontestabil, că „familiarizarea cu preocupările morale şi filosofice ale marei literaturi ruseşti" se va resimţi în producţiile scriitorilor basarabeni şi din cauza aceasta ei vor imprima o notă nouă şi neobişnuită literaturei noastre.

In schimb, în Ardeal, scriitorii pierd un element care forma caracteristica, aproape a întregei literaturi de peste munţi; revolta împotriva stăpânului milenar şi conflictul de rasă, care redus la proporţiile lui adevărate se manifesta prin ura celui stăpânit faţă de stăpân. Motivul, pe care îl găsim aproape în întreaga literatură românească de peste munţi, de ură şi de lamentaţii împotriva „tiranului", care dispare odată cu exilarea celui din urmă „Domn Notar" scriitorii ardeleni se găsesc într'un impas oare-

cum. Ce căi vor apuca ne-o vor spune ei singuri şi apariţia lui Lucian Blaga, cu poemele sale, care rup cu trecutul şi tradiţia literaturei ardelene, e simptomatică. Şi Lucian Blaga a apărut în epoca de paroxism patriotic, când armatele noastre se aflau la Tisa şi poeţi ocazionali răspândeau pretutindeni imnurile lor patriotice lipsite de sinceritatea emoţiei şi de adevărata inspiraţie.

Un punct pe care nu-l putem accepta fără a face rezerve din vederile criticului dela „I. L." e că:

„din cauza opresiunei străine, care a îngreuiat atât de mult desvoltarea culturei naţionale de acolo, Ardealul, ca şi Bucovina, a dat mai puţini scriitori decât putea să dea un popor atât de numeros şi atât de bine înzestrat."

Istoria popoarelor ne dovedeşte că epocile de opresiune au fost cele mai fecunde, dacă nu chiar şi cele mai apte, ceia ce ar putea apărea ca un paradox, pentru desvoltarea ideilor şi a unei activităţi intelectuale puternice. S'ar putea cita nenumărate cazuri care să arate că talentele nu se stâng şi s'ar putea menţiona cazul polonezilor, care fără să aibă o ţară, au putut da lumei întregi, literaţi, artişti, şi oameni de stiinţă pe care-i admiră astăzi întreaga omenire.

Nu putem deci admite că lipsa unui contingent mai mare de scriitori din Ardeal şi Bucovina e datorită „opresiunei", ci mai degrabă suntem înclinaţi ai căuta cauzele în gradul de cultură în care se află massele şi felul de cul-

tu ră pe care l-au primit, neadaptabil spiritului românesc, diformându-l în mare parte. Intelectualii Ardealului, crescuţi în şcolile ungureşti, primeau o cultură de origină germană trecută prin prizma intelectualităţi româneşti, care se adapta cerinţelor de stat maghiar. Asupra acestui subiect s'ar putea scrie lucruri foarte interesante, care nu întră însă în cadrul subiectului nostru.

Dar revenind asupra cauzelor de opresiune şi efectelor lor, voi cita un documentat pasaj din cartea dlui *O. Densuşianu* „Literatura română modernă“ ;

„Mi s'a întâmplat adesecori să aud sau să cetesc fraza banală că un popor asuprit nu poate să cultive literatura sau să se dedea speculaţiunilor ştiinţifice, pentru că timpul îi lipseşte şi pentrucă energia de care dispune trebue întrebuinţată în lupta contra străinului. O asemenea consideraţiune se invoca oridecâteori este vorba de a se explica în timpul din urmă lipsa de o mişcare intelectuală mai vie la românii transilvăneni. Se spune că persecuţiunile din partea străinilor fiind prea apăsătoare, asuprirea prea grea, românii de peste munţi nu s'au putut gândi la literatură, la ştiinţă. Părere cu desăvârşire greşită şi cele ce le-am spus cu privire la şcoala latinistă vin să o desmintă. Activitatea învăţaţilor transilvăneni, Micu, Şincai, Maior, cade într'un timp când românii aveau să lupte cu greutăţi tot aşa de mari, în multe privinţe ca şi mai târziu. Transilvania nu era nici atunci un rai pentru românii sau un pământ promis al dreptăţii. Persecuţiunile din partea străinilor nu mai conteneau nici atunci şi scriitorii transilvăneni au avut să sufere mult chiar din cauza persecuţiunilor unor români. Cu toate acestea un Micu, Şincai, Maior au muncit mereu pentru că focul sacru nu le lipsia şi poate că era alimentat chiar de asup-

ririle pe care aveau să le îndure. Astăzi însă o apatie generală domneşte în pătura cultă de peste munţi. Şi istoria şi filologia sunt neglijate, trecutul nu mai este studiat aşa cum ar trebui, şi cu toate acestea câte bogăţii nu zac ascunse în bibliotecile din Transilvania. Nu voesc să examinez aici toate cauzele acestei apatii, ţin numai să constat un lucru şi să atrag atenţia asupra lui, pentru ca să cunoaştem, dacă nu suntem în stare să îndreptăm, unele păcate ale noastre. Prea s'a încuibat şi peste munţi spiritul de jurnalism uşor de care suferim atât aci, prea înrădăcinată este credinţa, mai mult sau mai puţin conştientă, că aceia care ne-au precedat au muncit de ajuns pentru ca noi să ne putem mulţumi de acum cu frazele pe care le-am moştenit şi pe care le plimbăm din carte în carte şi din întruniri în întruniri."

Un alt punct pe care am voi să-l desprindem din notele criticului dela „I. L." e acela care priveşte lipsa scriitorilor basarabeni în literatura română, în ultimul jumătate de secol.

Basarabia n'a mai produs scriitori pentru literatura română, în înţelesul obişnuit al unei mişcări literare. In schimb însă, a produs scriitori, care s'au desvoltat sub influenţa culturei ruseşti şi au scris în ruseşte, ajungând la o notorietate publică. Nu cunoaştem prea multe cazuri, însă unul mi-a fost relevat printr'o notă informativă apărută într'un ziar din Chişinău. E vorba de scriitorul basarabean *L. D. Donici*, nepotul fabulistului Donici, care a publicat în limba rusă un roman, i s'a jucat o piesă de teatru la Petersburg şi a fost secretarul de redacţie la câteva reviste răspândite, lucrând alături de Gorki şi de Leonida Andreiev. Ceea ce răs-

toarnă teoria criticului dela „I. L.“ care crede că dacă Eminescu şi Creangă s'ar fi născut peste Prut, „nu ar fi putut ajunge nici măcar scriitori ruşi, având o altă tradiţie şi o altă limbă maternă decât cea rusească.“ S'ar pune deci chestiunea originei.

Problema originei scriitorilor o fost deseori desbătută şi la noi. Afirmaţia făcută de „I. L.“ pare a se apropia de teoria alui A. C. Cuza, asupra naţionalităţii în artă, îndepărtându-se de a elucubraţiunile dlui H. Sanielevici, care într'o ofensivă nejustificată prin nimic alta decât de afirma superioritatea rasei din care face parte şi a voi să dovedească până la absurd, că scriitori noştri, cei mai mari au aceiaşi origină, de ghetto ca şi d. Sanielevici, care vrând să dovedească totul, sfârşeşte prin a nu mai convinge pe nimeni.

Din cele expuse, tragem concluzia, că ne găsim într'o epocă de tranziţie literară, creată de războì şi marile curente de idei care se ciocnesc între ele; această epocă, în timpul căreia au loc marile prefaceri sociale pentru aşezarea viitoarei societăţi, este antemergătoare epocei de pace şi de înflorire de care se vor bucura generaţiunile viitoare; consolidarea sufletească a tuturor românilor şi ridicarea nivelului intelectual la sate, vor fi factori determinanţi în mişcarea literară care acum fecundează.

MIHAIL SADOVEANU

MIHAIL SADOVEANU

— PAGINI PENTRU BIBLIOGRAFI. —

În clasa a treia, la gimnaziul „Alecu Donici" din Fălticeni, era un elev care se distingea în compoziții la limba română. Căpătase din cauza aceasta un ascendent asupra tuturor elevilor şi cei din clasele inferioare priveau cu admiraţie pe autorul a două voluminoase romane de haiduci pe cari le cetise numai colegii lui şi care aprindeau imaginaţia celorlalţi. Scria şi versuri. Se vorbea de o epopee eroică pe lângă mulţimea de poezii pe care le scria cu o mare uşurinţă.

Voinic şi bine făcut: exterior de atlet. Faţa de o seriozitate precoce, expresivă, impunea. Din cauza firii lui expansive, care se deslănţuia ca o furtună, era cunoscut în tot oraşul, cunoscut şi temut.

Mihail Sadoveanu repeta clasa a treia. În cursul anului pusese în practică aventurile trăite în romane haiduceşti, şi organizându-şi o poteră, începe o adevărată vânătoare in mijlocul oraşului, speriind pe fricoşii locuitori din Strada Mare, când alerga în fruntea poterii lui pe sub gangurile prelungite şi speciale ale caselor, pe care timpul le-a transformat şi periodice incendii i-a făcut pe proprietari să-şi dureze alte case, de înfăţişare modernă.

Multele focuri de revolver ce răsunau în miezul nopţii în tăcutul şi tihnitul orăşel, sfârşise

prin a îngrozi populaţia neobişnuită cu focuri de armă, şi într'o noapte, însăşi poliţia s'a decis să ducă lupta împotriva acestor haiduci moderni improvizaţi.

Nu ştiu unde s'a isprăvit această urmărire, însă tinerii entuziaşti, nemai simţindu-se la largul lor în paşnicul orăşel, şi-au strămutat jocul la sate, unde l-au putut continua nestingheriţi de nimeni.

Rezultatul acestor aventuri, al căror cap era Mihail Sadoveanu, i-au făcut pe profesori să-l lase să repete clasa. — Voi eşi întăiul anul acesta, a spus el toamna, când a păşit din nou în aceiaşi clasă. Şi s'a ţinut de cuvânt. A fost primul la sfârşitul anului.

S'a născut în Paşcani dintr'o a doua căsătorie a tatălui său, avocat, cu o femee de origină rusă. Deaci, desigur, şi înfăţişorea sa exterioară, care-i da un aspect deosebit: de aci, acel nesecat izvor de provizie de energie şi o facultate creatoare excepţională.

Tatăl său a scris şi versuri şi proză, însă n'a publicat nimic, ci conformându-se obiceiului timpurilor, în clipe de răgaz, scria pentru trebuinţele lui sufleteşti.

Stabilim dela început: predispoziţiuni înăscute de scriitor, care la Mihail Sadoveanu s'au manifestat de timpuriu şi caracter romantic.

Când era în clasa a patra, prima dragoste. Nu ştiau decât puţini, din intimii lui, de această taină, pe care amândoi o ascundeau în faţa mamei iubitei lui. O nenorocire în familia aceleia care avea să-i fie peste câţiva ani soţie i-a apropiat şi mai mult, şi a fost hotărîtoare pentru viaţa lui.

Şi-a continuat cursurile la Liceul Naţional din Iaşi, unde se distinse în special la limba

română, şi unde avu ca profesori, între alţii, pe Burlă dela care a învăţat mai multe lucruri folositoare decât limba greacă, pe care bătrânul profesor o preda în silă oarecum.*)

Vacanţele le petrecea mai mult la Fălticeni, la viitoarea soţie. Hoinărea prin satele din împrejurimi şi mai cu seamă la Rădăşeni, unde făcea popasuri mai lungi la familia lui N. N. Beldiceanu, elev pe vremea aceia la Institutele unite din Iaşi.

Contrastul între cei doi prieteni, erà vădit. Sadoveanu se distingea prin exteriorul său caracteristic de „rus"; Beldiceanu purta plete, pălărie de calabrez, cravată lavalieră, pelerină garibaldiană. Veşnic avea unul sau două volume cu el şi părea aşa de detaşat de lumea aceasta ale cărei preocupări meschine nu-l interesau. Parcă voia să-ţi spue: „Eu plutesc în alte sfere, mai ideale".

In Rădăşeni, Sadoveanu a cunoscut o bună parte din lumea aceia, pe care mai târziu avea s'o fixeze în volumele sale, care s'au succedat cu o repeziciune vertiginoasă. Toamna, cu apusurile de soare aşa de melancolice, cu nopţi luminoase, cu toate frământările pe cari le nasc ritmul muncei în sate de oameni harnici, sunt imagini care i-se fixează, care-l vor urmări multă vreme şi care vor reveni mai târziu în opera sa, lunci, poene, câmpii, păduri şi plina de farmec vale a Siretului, — făcându-le să trăiască.

Intr'acestea, tânărul plin de viaţă, continuă la Iaşi o viaţă de romantic, şi cele dintâi încercări literare, apar sub iscălitura lui M. S. *Cobuz*.

Ca un divertisment, când era într'a şaptea de liceu, e dat afară din şcoală, pentru o lună

*) Vezi articolul lui M. Sadoveanu despre Burlă

sau mai mult. Vine la Fălticeni. Vizita aceasta, cred că a fost decizivă. Îşi dă cuvântul domnişoarei Ecaterina Bălu că o va lua de soţie. A scris şi romanul „Şoimii“, în timpul acesta. Oricum, trebue să fim recunoscători profesorilor dela Iaşi pentru interesul ce au ştiut a-l purta literaturei, fie şi în mod indirect.

La câteva luni după ce-a absolvit liceul s'a căsătorit. Şi-a ţinut cuvântul dat, şi aceasta e a doua caracteristică a lui, ca om, dela care, după cât îl cunosc şi îl cunosc de foarte multă vreme, nu s'a abătut niciodată până acum.

Era sărac în adevăratul înţeles al cuvântului. Îşi înşela adesea foamea, scriind zile şi nopţi dearândul, cu săptămânile, fără să manifeste cel mai uşor semn de oboseală.

Făcu stagiul şi în trecerea lui prin cazarmă avu prilej să cunoască o lume nouă, pe care avea s'o descrie mai târziu în „Amintirile Căprarului Gheorghiţă.“

Primul copil, Linţa, ferici tînăra căsătorie şi îi spori greutăţile materiale,

Încercă între timp să răzbească în Bucureşti, însă nu izbuti. Bucureştenii sunt nişte firi aparte şi dacă n'ai cunoscuţi sau vre-un bilet de recomandaţie, rişti să te topeşti de morga lor triumfătoare. Câteva luni petrecute în cea mai neagră sărăcie pe care o împărţi cu Nicolae Dunăreanu şi a ţi tineri discipoli ai lui Apollo, făcând planuri de viitor, care, oricum, te îndepărtează pentru câteva clipe dela realitate.

Se reîntoarse la Fălticeni, învins, însă nu înfrânt. Solicită un post de copist la primăria din Fălticeni şi fu refuzat din motive, probabil, electorale. Un accident trecător, ca atâtea altele pe lumea aceasta.

„Semănătorul" apărea la Bucureşti sub direcţia lui Vlahuţă şi Coşbuc. Publică în revistă câteva nuvele cari atrag, deastădată, atenţia asupra tânărului scriitor, care, chemat la Bucureşti, îşi găseşte calea.

Haret îl numeşte funcţionar la Ministerul de Culte. Pâinea zilnică îi e asigurată de acuma.

La „Semănătorul" a republicat o parte din povestirile pe care le răspândise până atunci în diverse reviste, şi în curând apăru primul volum de „Povestiri", căruia domnul Nicolae Iorga îi făcu o călduroasă primire şi îi prezise un strălucit succes literar, lucru pe care Sadoveanu nu l-a desminţit.

Un succes de librărie care a mers crescând îl impuneau tot mai mult. Dela primul succes, Sadoveanu nu a cunoscut decât succese în viaţă. Se zice de unii: E plin de noroc.

Când ai o provizie de energie aşa de mare şi o facultate creatoare aşa de puternică, când mediul în care te desvolţi îţi e prielnic şi îndemnul prietenesc şi încurajarea îţi vin din toate părţile, când răspunzi, la un moment dat, unor trebuinţe sufleteşti ale celor mulţi, sosind exact la momentul aşteptat şi eşti cel mai reprezentativ tip al unui curent literar pe care îl afirmau teoretic cu un deosebit elan domnii Iorga şi Stere, mai târziu, la „Viaţa Românească", când întuneci prin reflexele pe care le aruncă opera ta aproape întreaga producţie literară a timpului, a vorbi de „noroc", e ceva mai mult decât o erezie.

În fond, facultatea creatoare a lui Sadoveanu e lipsită de idei largi, deşi posedă o extraordinară putere descriptivă, cu variaţii nesfârşite, cum e însăşi natura, întotdeauna nouă, deşi ochiul blazat o vede veşnic aceiaşi. El ştie

să descopere infinite variante într'un firişor de iarbă. Exuberanţa stilului său colorat în mii de nuanţe, personagiile sale care se mişcă în gesturi largi, care exprimă mai mult pasiuni violente decât sentimente frumoase, ni-l arată ca tipul caracteristic al romanticului.

Apar volum după volum, şi în afară de rari escepţii, opera lui întimpină întotdeauna o primire bună atât din partea publicului cât şi a criticei literare, care dacă îi constată defecte, e silită să-i recunoască şi calităţile, dacă nu vrea să se pună dela început, pe picior de ostilitate faţă de dânsul.

Într' acestea, familia lui sporeşte şi Sadoveanu fiind o personalitate echilibrată se mută la Fălticeni, unde îşi întemeiază o gospodărie, şi în tovărăşia prietenului său, Artur Gorovei instalează o moară, o bibliotecă a morii şi un ziar pentru popor „Răvaşul poporului".

Ambiţiuni sociale n'am cunoscut la dânsul fiindu-i indiferente onorurile după care alţii îşi cheltuesc zădarnic un timp preţios; egoismul, sub care se ascunde adesea lăcomia setei de bani, îl are, fără a alerga după bani. Când ai o familie numeroasă ca a lui Mihail Sadoveanu — zece copii — ai contractat obligaţiuni, pe care, dacă-ţi cunoşti datoriile familiare, trebue să le respecţi. Fire perfect echilibrată, Sadoveanu ştie să concilieze viaţa de familie cu aspiraţiunile scriitorului. În intimitate — omul rezervat până la a fi glacial în societate — se bucură de lucrurile mărunte ale vieţei şi pare un copil mai mare, în mijlocul copiilor lui pe care-i iubeşte, şi ştie a-i încuraja şi călăuzi pe calea ce-i e destinată desvoltării fiecăruia.

Cel care a descris natura cu o atât de mare pasiune, poartă un suflet de agronom în

el, și nu odată, îl vei vedea în grădină, în mijlocul pomilor sădiți de el, îngrijindu-i, cum poartă de grijă o mamă copiilor ei.

O facultate creatoare extraordinară, desvoltată puternic într'o singură direcție — descriptivă — în paguba analistului care pătrunde adânc în sufletul ființei omenești. Ai prea mult impresia de suprafață, când abondă domeniul analizei psichologice, pe care o înăbușe, în mirajul descripțiilor. Natura este totul la Sadoveanu; oamenii incidente. Totuși, mulțimea personagiilor care abundă în opera lui, sunt luate din lumea reală și povestirile lui sunt adevărate și trăite. Burghezia săracă a Pașcanilor, o găsești în „Floare ofilită", care-i departe de a fi un roman, în sensul superior al cuvântului.

Am impresia, că dacă nu-i scade capacitatea de producție, celula lui creatoare a început a marca descendența. Această impresie, ne-o lasă unele opere ale sale, în care se resimte oarecare oboseală și sforțare și deaceia, mi-am putut exprima oarecari îndoeli cu alt prilej*)

*) Vezi „Literatura din spatele frontului".

CUPRINSUL:

30/34

DE ACELAŞ AUTOR:

„INTR'UN SAT DE CONTRABANDIŞTI", EDITURA TIPOGRAFIEI DIECEZANE ARAD 1920 .... 2 LEI

„ÎNTRE REŢELE", EDITURA „CARTEA ROMÂNEASCĂ" BUCUREŞTI .... 6 „

„PRIBEAG", (SUB PRESĂ) EDITURA „GUTENBERG" BUCUREŞTI .... 10 „

VOR APARE:

„DURERE ŞI REVOLTĂ" ,(DOCUMENTE DIN TIMPUL RĂSBOIULUI) PUBLICATE ÎN „CUVÂNTUL LIBER" ....

„VÂNZĂTORUL DE ZIARE", (NUVELE) EDITURA L. SEGGAL BUCUREŞTI ....

ANTICARIAT 36

6070/1976